

359 SELECTIEBELEID GEMEENTE CULEMBORG

Past2Present-
ArcheoLogic
Versie
Datum
Contactpersoon

Project 391
2.0 definitief
16-10-2007
S. van Roode

Past2Present BV
Pelmolenlaan 12-14
3447 GW Woerden

Telefoon + 31 (0)348 – 437788
Fax + 31 (0)348 – 437789
e-mail info@archeologic.nl

Controle	Naam	Datum
Auteurs	Prof. Dr. A.V.A.J. Bosman Drs. S.M. van Roode	15-02-2007
Opmerkingen	L. Janssen	14-4-2007
Herziening	S.M. van Roode	14-5-2007
Onderzoeksvragen	Prof. Dr. A.V.A.J. Bosman	17-09-2007
Opmerkingen klankbordgroep		09-10-2007
Herziening	S.M. van Roode	16-10-2007
Vastgesteld		16-10-2007

INHOUDSOPGAVE

1	Samenvatting	4
1.1	Inleiding	4
1.2	Hoe gebruik ik dit selectiebeleid?	5
Deel 1 Kaders en achtergronden		6
2	Inleiding en doel document	7
2.1	Kader	7
2.2	Probleemstelling	8
3	Selectiebeleid	11
3.1	Rol en plaats van het selectiebeleid	11
3.2	Onderdelen selectiebeleid	11
3.3	Archeologische informatie	13
4	Keuzes en criteria	15
4.1	Waarom kiezen?	15
4.2	Afwegingen	16
4.3	Normen en criteria: Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie	16
5	Methode: naar een selectieagenda en meetlat	19
5.1	Inleiding	19
5.2	Bruikbaarheid KNA criteria	19
5.3	Sleutelvragen	20
5.3.1	Inleiding	20
5.3.2	Belevingswaarde	20
5.3.3	Inhoudelijke kwaliteit	21
5.3.4	Fysieke kwaliteit	22
5.4	Ondergrenzen	24
5.5	Van bureauinventarisatie naar selectieagenda	24
Deel 2 Selectie in Culemborg		27
6	Inventarisatie archeologie	28
6.1	Ontwikkeling van het landschap	28
6.2	Inventarisatie regionale archeologie: Archeologiebalans	30
6.3	Inventarisatie regionale archeologie: NOaA	32
6.4	Inventarisatie gemeentelijke archeologie	33
7	Selectiebeleid Culemborg: scores	39
7.1	Inleiding	39
7.2	Scores kennisvelden voor de drie KNA criteria	39

7.2.1 Fysieke Kwaliteit	40
7.2.2 Belevingswaarde	41
7.2.3 inhoudelijke kwaliteit	43
7.3 Aggregatie van de scores	43
8 Selectieagenda, een voorstel	47
8.1 Inleiding	47
8.2 Inhoudelijk - Wetenschappelijke thema's: kennis	47
8.3 Archeologische perioden	48
8.4 Archeologische kennisthema's	48
8.5 Onderzoeksthema's voor Culemborg	49
8.6 Normstelling en operationalisering: beslisdiagram	50
Deel 3 Instrumenten	52
9 Selectieprocedure	53
10 Scoreformulier	55
11 Onderzoeksvragen	59
12 Literatuur	63
Bijlage 1 Scoretabellen	64
Bijlage 2: Tabellen archeologische perioden	68
Bijlage 3 Waarderingscriteria en parameters	69

1 Samenvatting

1.1 INLEIDING

De nieuwe Wet op de Archeologische Monumentenzorg (verwacht zomer 2007) geeft aan dat de zorgplicht voor het archeologisch erfgoed bij de gemeente komt te liggen. Archeologie is daarmee net als alle andere beleidsvelden een beleidskeuze geworden. Past2Present-ArcheoLogic heeft in opdracht van de gemeente Culemborg een zogenaamd archeologisch selectiebeleid opgesteld. Het selectiebeleid is een belangrijk onderdeel van het totale gemeentelijke archeologiebeleid.

De belangrijkste onderdelen van het selectiebeleid zijn:

1. Selectieagenda: de omschrijving van de gemaakte archeologische keuzes (perioden en thema's);
2. Normen of ondergrenzen: hieraan moeten toekomstige vindplaatsen voldoen **om** voor gemeentelijke selectie in aanmerking komen;
3. Onderzoeksvragen: de operationalisering van de selectieagenda.

Er is een inhoudelijk toetsingskader voor (de) archeologie opgesteld door inventarisatie en waardering van de beschikbare archeologische kennis over het grondgebied van de gemeente Culemborg. Daartoe zijn de Archeologiebalans 2002, ARCHIS II en andere beschikbare literatuur geraadpleegd, aangevuld met gegevens uit Culemborg zelf.¹ Deze bureauinventarisatie laat zien wat er bekend is en welke kennislacunes er nog zijn. De inventarisatie draagt bij aan een selectieagenda: een selectie van archeologische perioden en archeologische onderzoeksthema's die van belang zijn voor de gemeente Culemborg. Hierbij spelen objectieve aspecten een rol, zoals de nationale context van de bestaande en verwachte vindplaatsen, maar ook meer subjectieve belevingsaspecten, zoals de cultuurhistorische aspecten van het gemeentelijk erfgoed die Culemborg identiteitbepalend wil laten zijn, zijn van belang. Op basis van deze inventarisatie is een cijfermatige normering of ondergrens voor de criteria 'belevingswaarde', 'fysieke kwaliteit' en 'inhoudelijke kwaliteit' gemaakt.

---

¹ Heunks 2006 (Raap rapport 1438)

De functie van selectie is om op basis van een vooronderzoek vast te stellen voor welke behoudenswaardig verklaarde vindplaatsen archeologische beheersmaatregelen (opgraven of behouden ter plekke (*in situ*)) moeten worden getroffen. Er wordt dus altijd inventariserend veldonderzoek (IVO, conform de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie) uitgevoerd tot het moment dat informatie afdoende beschikbaar is om een uitspraak te doen over de behoudenswaardigheid van de vindplaats. Hierna kan selectie plaatsvinden. In sommige gevallen zal dat al na het bureauonderzoek het geval kunnen zijn, in andere na het karterend booronderzoek. Tenslotte is het mogelijk dat waardering en selectie pas mogelijk zijn als de gehele inventarisatie is doorlopen, dus na het waarderend onderzoek.

De overheid die de verantwoordelijkheid voor het archeologisch erfgoed neemt of moet nemen, is vervolgens bevoegd om archeologische waarden aan de hand van een selectieagenda te selecteren. In figuur 1 wordt dit zogeheten proces van de archeologische monumentenzorg of AMZ-proces toegelicht. In dit rapport zijn de volgende uitgangspunten gehanteerd:

- Zeldzaam archeologisch erfgoed (in kwantiteit of fysieke kwaliteit) blijft behouden;
- Archeologisch erfgoed belangrijk voor de geschiedenis van gemeente Culemborg blijft behouden;
- Het proces van de archeologische monumentenzorg (AMZ) blijft binnen maatschappelijk aanvaardbare grenzen.

1.2 HOE GEBRUIK IK DIT SELECTIEBELEID?

In het eerste deel worden de kaders en achtergronden van het selectiebeleid besproken. In het tweede deel wordt een voorstel voor een selectiebeleid gedaan voor de gemeente Culemborg en de onderbouwing hiervoor gegeven. In het derde deel treft u een aantal praktische instrumenten waarmee u vindplaatsen aan het gemeentelijk selectiebeleid kunt toetsen.

Deel 1 Kaders en achtergronden

2 Inleiding en doel document

2.1 KADER

De nieuwe Wet op de Archeologische Monumentenzorg (verwacht in 2007) geeft aan dat de zorgplicht voor het archeologisch erfgoed bij de gemeente komt te liggen. Deze wet vloeit voort uit het Verdrag van Valletta dat al in 1992 door Nederland is ondertekend. Van de Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW) is af te leiden dat ongeveer de helft van Nederland (44.8% om precies te zijn) een middelhoge tot hoge archeologische verwachting heeft. Dit houdt in dat, mocht dat allemaal verstoord gaan worden ten behoeve van ruimtelijke ontwikkeling, voor deze gebieden een onderzoeksplicht geldt. Indien er behoudenswaardige archeologie wordt aangetroffen in al deze gebieden, is het ondoenlijk om ook voor al de gebieden beheersmaatregelen te treffen. Er moeten dus keuzes gemaakt worden. Past2Present staat daarbij op het standpunt om deze keuzes vooraf te maken en niet achteraf.

Archeologie is dus net als alle andere beleidsvelden een keuze. De keuzes worden in een selectiebeleid verwoord. Dergelijke keuzes kunnen op verschillende gronden worden gemaakt: wetenschappelijk (wat willen we weten?), op basis van nationale en regionale kennislacunes (wat weten we nog niet in Nederland of Gelderland?) of: 'wat vindt de gemeente Culemborg zelf belangrijk, bijvoorbeeld voor haar identiteit?' Het selectiebeleid is een belangrijk onderdeel van het totale gemeentelijke archeologiebeleid.

Doelstelling van het selectiebeleid is dat (1) het archeologisch erfgoed op een verantwoorde wijze in de bestemmingsplannen wordt opgenomen en dat (2) op basis van het bestemmingsplan archeologische verplichtingen verbonden kunnen worden aan vergunningen die tot bodemverstoring en daarmee verlies van erfgoed leiden.

Met een door de provincie goedgekeurd archeologiebeleid vervult de gemeente de rol van bevoegde overheid en maakt zelf de afweging tussen een verantwoorde erfgoedzorg en het draagvlak voor die erfgoedzorg.

2.2 PROBLEEMSTELLING

Over keuzes, wat men archeologisch 'belangrijk' vindt en hoe daarmee om te gaan, kan, gek genoeg en althans gedeeltelijk, onderhandeld worden. Daarom stellen we in dit document *reproduceerbare* en *wetenschappelijk verantwoorde* normen op. Qua objectiviteit zal er altijd een zekere bandbreedte blijven bestaan. Omdat de methode echter reproduceerbaar is, kan bij een eventuele evaluatie volgens dezelfde systematiek te werk worden gegaan. Hierdoor ontstaat een toetsingskader dat zo dicht mogelijk tegen het ideaal van objectiviteit aanligt.

Welke gronden er ook zijn, er bestaan voor het maken van archeologische keuzes geen harde, objectieve richtlijnen of normen! Deze zullen dus opgesteld moeten worden.

We hebben een inhoudelijk toetsingskader voor de archeologie opgesteld door inventarisatie en waardering van de beschikbare archeologische kennis over het grondgebied van de gemeente Culemborg. Op basis van deze inventarisatie is een cijfermatige normering of ondergrens voor drie criteria gemaakt:

- belevingswaarde;
- fysieke kwaliteit;
- inhoudelijke kwaliteit.

Toepassing van deze drie criteria is voorgeschreven in de eerder genoemde Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA, zie ook 4.3 voor een nadere omschrijving). Ze dienen om de behoudenswaardigheid van archeologische vindplaatsen te bepalen. Als de conclusie is dat de vindplaats behoudenswaardig is, kunnen de benodigde beheersmaatregelen vastgesteld worden. Het toepassen van deze drie criteria en de daaropvolgende conclusie vinden hun weerslag in een selectieadvies.

Het onderhavige selectiebeleid geeft dus in feite een selectieadvies voor alle gemeentelijke archeologie door middel van een archeologische 'meetlat'.

Dat betekent dat alle toekomstige vindplaatsen binnen de gemeente, na afronding van het waarderende onderzoek, een score op de drie genoemde KNA-criteria krijgen. De uitslag van deze scores bepaalt of de gemeente de vindplaats behoudt of niet behoudt (dus gekend verloren laat gaan). In het laatste geval kunnen andere overheden vanzelfsprekend besluiten de vindplaats wel te behouden door de kosten hiervan zelf te financieren. Ook kunnen de amateur-archeologen ingeschakeld worden om informatie boven tafel te krijgen uit niet-geselecteerde vindplaatsen, welke wel bedreigd worden door ingrepen. Het spreekt voor zich dat het proces van selectie delicaat is: immers, wat weg is, is weg en komt niet meer terug!

Het belangrijkste onderdeel van het selectiebeleid is de genoemde ondergrens. Het selectieproces verloopt getrapt met behulp van een beslisdigram (zie § 8.4).

Concreet: bij welke score op belevingswaarde wordt de vindplaats geselecteerd? Is de belevingscore lager dan deze norm, welke score is er dan nodig op het criterium informatiewaarde om de vindplaats alsnog te selecteren?

In de toekomst aan te treffen vindplaatsen moeten aan een dergelijke norm of ondergrens voldoen om in aanmerking te komen voor archeologische beheersmaatregelen: opgraven, *in situ* behouden of begeleiden tijdens de bouw of bouwrijp maken.

Hierbij merken we op dat het maken van keuzes op basis van beschikbare kennis op gemeentelijk niveau niet optimaal is: archeologie houdt zich immers niet aan gemeentegrenzen. Derhalve is op hoofdlijnen, door middel van bevraging van de nationale database ARCHIS II, de archeologie van de omliggende gemeenten meegenomen. Dit heeft overigens geen aanleiding gegeven tot bijstelling van het voorstel van de selectieagenda zoals beschreven in hoofdstuk 8.

We benadrukken dat de selectieagenda pas in beeld komt, nadat de vindplaatsen door middel van gepast onderzoek KNA-conform gewaardeerd zijn (figuur 1). Er wordt dus altijd KNA conform inventariserend veldonderzoek uitgevoerd tot op het moment dat informatie afdoende beschikbaar is op een uitspraak te doen over de behoudenswaardigheid van de vindplaats. Hierna kan selectie plaatsvinden. In sommige gevallen zal dat al na het bureauonderzoek het geval kunnen zijn, in andere na het karterend booronderzoek. Tenslotte is het mogelijk dat waardering en selectie pas mogelijk zijn als de gehele inventarisatie is doorlopen, dus na het waarderend onderzoek.

Natuurlijk moet de selectieagenda, als onderdeel van het beleid, regelmatig worden geëvalueerd en indien nodig herzien. Ook binnen het wetenschappelijk onderzoek is immers sprake van trends. Om hier flexibel mee om te gaan moet de selectieagenda eveneens flexibel zijn. Het is niet wenselijk bepaalde perioden of thema's voor altijd uit te sluiten, aangezien er over vijf of tien jaar andere perioden of thema's van belang zijn, (inter)nationaal, regionaal of gemeentelijk. Archeologie is bovendien een wetenschap, waarbij informatievermeerdering centraal staat. Men kan van te voren nooit weten of alles bekend is over een bepaalde periode of thema. Evaluatie en eventuele herziening van het beleid zou bijvoorbeeld elke 3 of 5 jaar kunnen plaatsvinden, liefst in overleg met de aangrenzende gemeenten, afhankelijk van de mate van onderzoek in de archeoregio of het voortschrijdend inzicht over een periode of thema.

Figuur 1. De stappen in het proces van Archeologische Monumentenzorg (AMZ)

3 Selectiebeleid

3.1 ROL EN PLAATS VAN HET SELECTIEBELEID

Het selectiebeleid vergemakkelijkt de inhoudelijke rol die de gemeente Culemborg in het proces van archeologische monumentenzorg heeft. Het selectiebeleid, als onderdeel van archeologisch beleid, omvat instrumenten als een selectieagenda en opgestelde normen/ondergrenzen. Hiermee kan de gemeente voor haar identiteit kenmerkende archeologie selecteren, waarbij het archeologisch ruimtebeslag beheersbaar wordt gemaakt.

Idealiter is het gemeentelijk selectiebeleid ingepast binnen het beleidskader van de provincie Gelderland. De beleidsuitgangspunten, de geselecteerde archeologische perioden en onderzoeksthema's, moeten zoveel mogelijk aansluiten bij wat de provincie beoogt. Het provinciale beleid moet op zijn beurt een afgeleide zijn van het nationale beleid. Dit principe wordt in de ruimtelijke ordening complementariteit genoemd en geeft de lagere overheid beleidsruimte binnen bepaalde kaders. Daarnaast moet er afstemming zijn met de omliggende gemeenten om doublures of conflicterend regionaal of provinciaal beleid te voorkomen. Ook hierin speelt de provincie een richtinggevende rol. De provincie Gelderland is een voorstander van gemeentelijke autonomie.

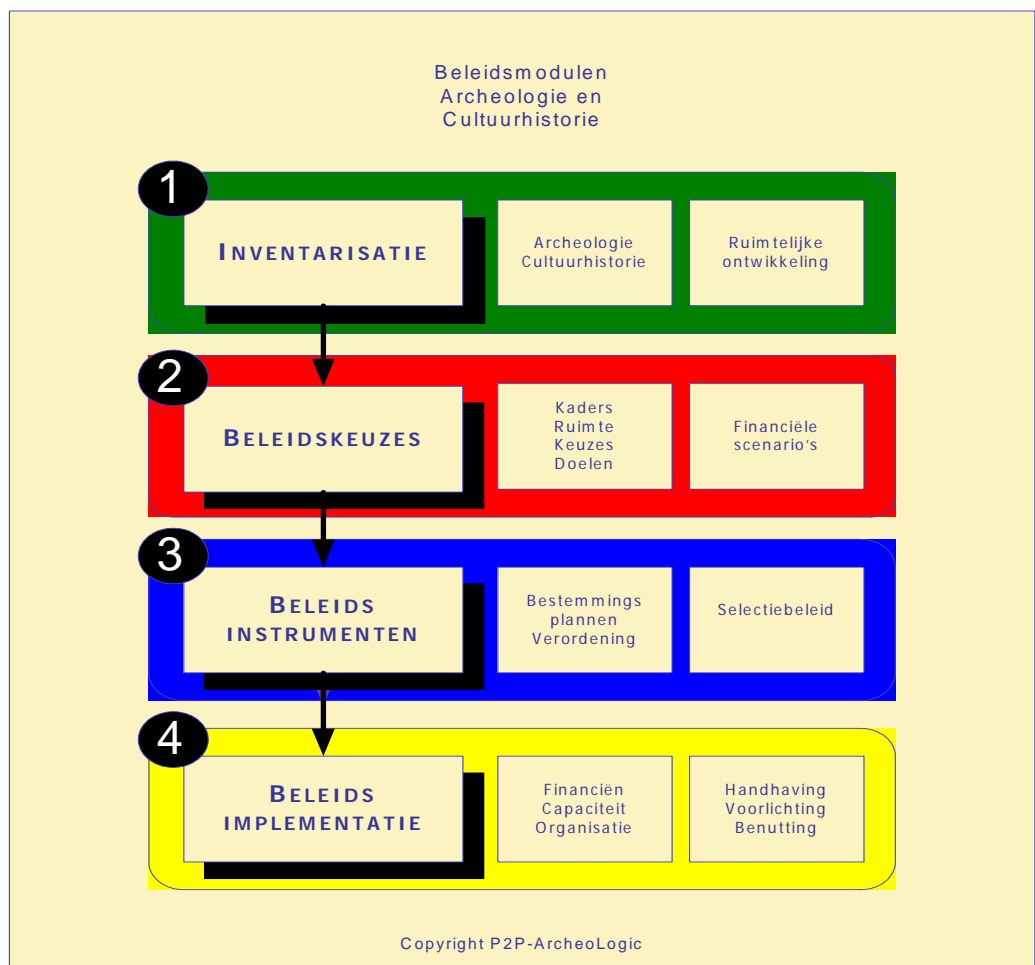
De normen in het selectiebeleid zijn richtinggevend en dus staat het de gemeente Culemborg vrij om daar ten gunste van het erfgoed beargumenteerd van af te wijken. We presenteren hier dan ook een voorstel.

Een argument kan zijn dat de vindplaats zeldzaam is voor een bepaalde periode of gebied. Voorts is het denkbaar dat een vindplaats wordt aangetroffen met slechts één kennisveld dat in potentie bijdraagt tot kennisvermeerdering, maar die kennis wordt zo bijzonder geacht dat toch tot een (gedeeltelijke) maatregel wordt besloten. Tenslotte kan de gemeente besluiten meer tijd en geld dan er nu is voor archeologie beschikbaar te stellen! Een kwestie van ambitie en maatschappelijk draagvlak.

3.2 ONDERDELEN SELECTIEBELEID

De belangrijkste onderdelen van het selectiebeleid zijn:

1. Selectieagenda: de omschrijving van de gemaakte archeologische keuzes (perioden en thema's);
2. Normen of ondergrenzen: hieraan moeten toekomstige vindplaatsen voldoen willen zij voor gemeentelijke selectie in aanmerking komen;
3. Onderzoeksvragen: de operationalisering van de selectieagenda.

Figuur 2. De vier stappen van een archeologisch beleidsplan

De selectieagenda is een wetenschappelijke analyse die tot heldere keuzes leidt ten aanzien van het behoud van archeologische waarden. Operationeel is de selectieagenda uitgewerkt in onderzoeksvragen. Als een vindplaats als behoudenswaardig wordt aangemerkt en vervolgens voldoet aan de gemeentelijke selectiecriteria, dan wordt bepaald welke maatregelen getroffen worden: opgraven, begeleiden of behoud *in situ*. Behoud *in situ* heeft ten alle tijden de voorkeur, mocht behoud *in situ* echter niet mogelijk zijn, dan wordt overgegaan tot begeleiden of

opgraven. De onderzoeksvragen zijn bedoeld voor de inhoudelijke sturing van de eventuele opgravingen die binnen de gemeente worden uitgevoerd.

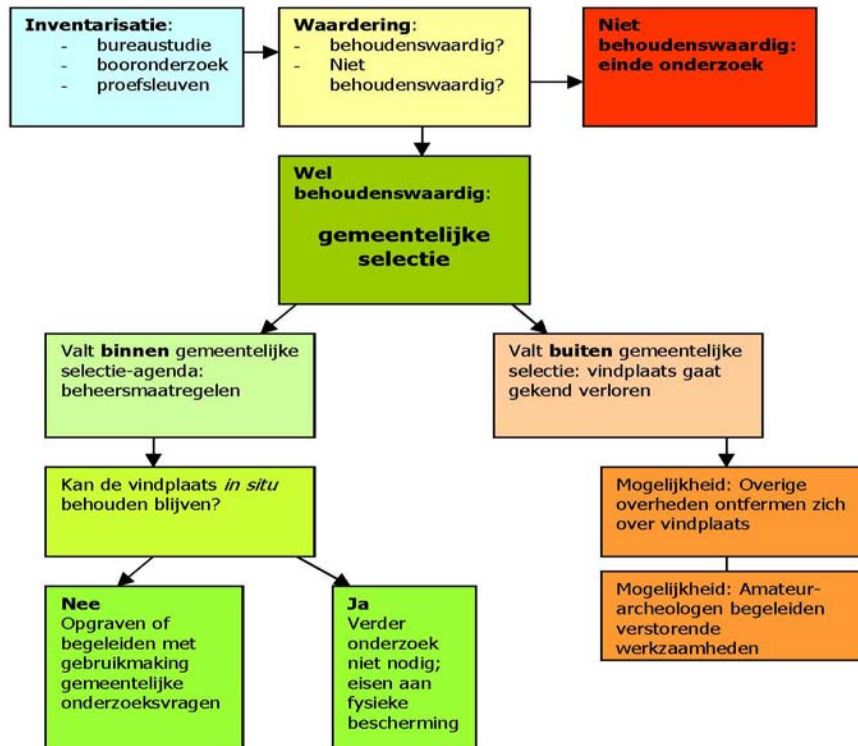
3.3 ARCHEOLOGISCHE INFORMATIE

Aan de basis van een selectiebeleid ligt de bekende archeologische informatie. We analyseerden op twee niveaus de archeologische informatie, te weten het (1) nationale/bovenregionale en (2) regionale/lokale niveau. Het bovenregionale beeld is ontleend aan het nationale beleidsplan 'de Archeologiebalans' (Lauwerier & Lotte, 2002) en de Nederlandse Onderzoeks Agenda (NOaA). Deze laatste is een nadere detaillering van de Archeologiebalans 2002. Op basis van het (boven)regionale beeld is een concept selectieagenda geformuleerd die vervolgens getoetst wordt aan de gegevens uit het onderzoek op lokaal niveau.

Een laatste instrument dat gebruikt is bij het opstellen van het selectiebeleid is de archeologische basiskaart. Deze kaart en de toelichting hierop zijn vervaardigd door RAAP.² De verwachtingenkaart geeft een overzicht van de aanwezige archeologie in de gemeente. Dat overzicht is gedetailleerder dan de Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW). Voor de basiskaart is uitvoerig bronnenonderzoek uitgevoerd. Op basis van een studie naar de relatie tussen archeologie en landschap, wordt in deze kaart een gemeentelijke verwachting gegeven. De verwachtingen op de kaart werken niet als zelfstandige eenheden door in het selectiebeleid. Figuur 3 vat samen wat de positie en de rol van het selectiebeleid in het gehele proces van archeologische monumentenzorg is.

---

² Heunks, RAAP-rapport 1453

Figuur 3. Positie en rol van selectiebeleid in het proces van archeologische monumentenzorg.

4 Keuzes en criteria

4.1 WAAROM KIEZEN?

Met het opstellen van een gemeentelijk selectiebeleid kan de indruk ontstaan dat dit voor het eerst is dat er gekozen wordt in de archeologie. Niets is echter minder waar. Al zolang er archeologie bedreven wordt, worden er inhoudelijke keuzes gemaakt: wat wordt opgegraven en wat niet, en met welk detailniveau graven we het op? Deze keuzes werden doorgaans ingegeven door persoonlijke interesses en de beschikbare middelen. Onuitgesproken waren er altijd minder belangrijke en belangrijker aspecten die de aandacht verdienden. De beschikbare middelen, op hun beurt, bleven vrijwel altijd achter bij de wetenschappelijke ambities. Tot de Tweede Wereldoorlog werden dergelijke keuzes voornamelijk gemaakt door universiteiten en musea, en daarna steeds meer door overheidsarcheologen van Rijk en Provincie.

Het nieuwe archeologische bestel onder de vlag van het verdrag van Valletta brengt in deze situatie verandering. De verantwoordelijkheid voor het erfgoed wordt bij de gemeenten gelegd, en het instrument dat daarvoor is aangewezen is het bestemmingsplan. De provincie blijft wel toetser van de bestemmingsplannen. De impact van deze nieuwe visie op het bestuurlijk apparaat wordt speciaal in Nederland gevoeld. In ons land is de druk op de ruimte relatief groot. Daarbij komt nog dat (indicatief) het archeologisch ruimtebeslag met hoge en middelhoge archeologische verwachtingsgebieden, circa de helft van het Nederlands landoppervlak omvat. Dat getal is een benadering; het is immers niet ondenkbaar dat gebieden met een lage verwachting toch archeologie bevatten. Tevens bevindt een deel van de bekende archeologie zich op plaatsen waar niet zo snel grondingrepen zullen plaatsvinden.

Om een project of beleidstraject te starten, of om in te schatten of een project haalbaar is, is het van groot belang vóóraf de conditie archeologie te onderzoeken. Wat is de eventuele archeologische/cultuurhistorische schade? Wat zijn de kosten en wat is de doorlooptijd? Hoe kan archeologie in het project benut worden om het meerwaarde te geven?

Er zullen dus, vooraf, goede wetenschappelijk onderbouwde keuzes moeten worden gemaakt, waarbij het uitgangspunt moet zijn dat niets ongekend verloren gaat.

4.2 AFWEGINGEN

Erfgoed dat verloren gaat, is voor altijd verloren. Erfgoed dat behouden blijft, kost geld en/of ruimte. De afweging tussen behouden en niet behouden, is een afweging tussen verschillende belangen. Het nieuwe archeologische bestel brengt dat afwegingselement, in tegenstelling tot het oude gesubsidieerde bestel, naar de voorgrond.

Zoals zal blijken speelt het uitgangspunt belevingswaarde een grote rol bij het onderhavige selectiebeleid. De al eerder genoemde criteria belevingswaarde, informatiewaarde en fysieke kwaliteit zijn alledrie zeer belangrijke criteria. Per overheidslaag liggen de nuances iets verschillend. De gemeente zal de nadruk vooral leggen op archeologie die de burger ten goede komt. Daarbij spelen de informatiewaarde en fysieke kwaliteit van de vindplaats (of element daarvan) een ondergeschikte rol. Kennisvermeerdering is niet noodzakelijkerwijs het primaire doel. Dit wil niet zeggen dat informatiewaarde en dus inhoudelijke kwaliteit geen rol speelt; deze zijn in aanvulling op de ruimtelijke kwaliteit wel degelijk van belang.

Voor de andere overheden liggen de accenten anders. Hun belangstelling zal juist uitgaan naar het beschermen en behouden (*in of ex situ*) van gave vindplaatsen en/of vindplaatsen met een grote kennispotentie. Met name de vindplaats die informatie toevoegt aan datgene wat er bekend is, wordt geselecteerd. Een reden te meer om dit onderscheid tussen de waarderingscriteria te maken is dat archeologie zich niet houdt aan gemeentegrenzen en dus kennisvermeerdering een bovengemeentelijk, regionaal of provinciaal aspect is.

4.3 NORMEN EN CRITERIA: KWALITEITSNORM NEDERLANDSE ARCHEOLOGIE

De archeologische monumentenzorg kent, zoals gezegd, geen wegingskader in de vorm van normen en interventiewaarden voor het maken van inhoudelijke keuzes. In de oude situatie was de deskundigheid van de functionaris de norm. Met het nieuwe bestel in aantocht groeit de behoefte aan een zo objectief mogelijke normstelling. In dit nieuwe bestel worden door de overheid verplichtingen opgelegd aan een ieder die de bodem verstoort. Die overheid is in de meeste gevallen de gemeente. Het dagelijks bestuur van de gemeente zal bij de rechter, bij de raad en bij de inwoners tijdens bezwaar en beroep verantwoording moeten kunnen afleggen over de verplichtingen die zij oplegt ten aanzien van de archeologie. Een objectieve normstelling is daarbij onontbeerlijk.

Sinds 2001 zijn in de KNA enige procesmatige normen vastgelegd met betrekking tot de inhoudelijke selectie van archeologische waarden. Het gezag van de KNA is beperkt tot de uitvoerende partijen en reikt logischerwijze niet tot de overheden die de besluiten nemen, zoals gemeenten. Daarover wordt democratisch beslist. De KNA geeft aanwijzingen aan uitvoerende partijen hoe zij de betrokken overheid moeten informeren. De overheid bepaalt zelf welke waarde het erfgoed heeft. Om de keuzes voor de burger transparant te maken wordt de selectieagenda opgesteld.

In de KNA zijn de criteria benoemd die van belang zijn om een archeologische waarde te bepalen: Beleving, fysieke kwaliteit en inhoudelijke kwaliteit. Aangezien deze KNA criteria onderschreven worden door het gehele archeologisch werkveld, is het gemeentelijk selectiebeleid geënt op deze criteria.

- Belevingswaarde: dit criterium omvat de aspecten 'schoonheid' en 'herinneringswaarde' en lijkt in eerste instantie slechts in beperkte mate een rol te spelen. Minder dan 2% van de archeologische waarden is zichtbaar en dus kan van een oordeel over schoonheid nauwelijks sprake zijn. Lijkt, want 'herinneringswaarde' (of herkenbaarheid van het verleden) is waarschijnlijk het belangrijkste bestaansrecht van de archeologie, met name voor de gemeentelijke beleving en identiteit. Belevingswaarde is overigens ook te beïnvloeden door archeologische waarden middels communicatie naar beelden te vertalen, en vooral beelden die associaties oproepen met bekende of juist nieuwe historische feiten of elementen.
- Inhoudelijke kwaliteit : uitgangspunt bij dit criterium is dat bij de selectie van belang is of een bepaalde vindplaats daadwerkelijk informatie zal toevoegen aan de bestaande kennis. De inhoudelijke kwaliteit omvat volgens de KNA de aspecten 'zeldzaamheid', 'representativiteit', 'ensemblewaarde' en 'informatiewaarde'. Deze begrippen worden in het volgende hoofdstuk verder uitgewerkt.
- Fysieke kwaliteit (gaafheid en conservering): dit criterium kan uitsluitend bij veldonderzoeken worden vastgesteld en behoort in de regel geen onderwerp van discussie te zijn. Een lage fysieke kwaliteit kan een reden zijn om een vindplaats niet te selecteren. Louter een goede fysieke kwaliteit hoeft echter niet altijd een reden voor de gemeente te zijn om een vindplaats wel te selecteren voor een archeologische beheersmaatregel! Immers, indien de vindplaats een archeologische periode en thematiek beslaat die niet in de selectieagenda voorkomt, bijvoorbeeld wanneer het de zoveelste is in zijn soort in de gemeente, heeft dat tot gevolg dat op grond van het gemeentelijk beleid deze vindplaats gekend verloren gaat. Echter, het is evenwel mogelijk dat een andere overheid, Provincie of Rijk, besluit deze vindplaats op haar kosten (deels) op te graven, bijvoorbeeld vanwege de wetenschappelijke potentie.

Hier zou dan het argument geopperd kunnen worden dat een hoger aantal bestudeerde vergelijkbare exemplaren of fenomenen een betrouwbaarder beeld van het verleden oplevert. Ook is het bijvoorbeeld een mogelijkheid om een vindplaats die gekend verloren gaat, te laten begeleiden door amateur-archeologen. Hun bevindingen kunnen betrokken worden bij het evalueren van het selectiebeleid.

Benadrukt moet worden dat de criteria in samenhang worden bestudeerd. Er is echter (nog) geen eenduidige formule of opvatting over het relatieve gewicht van elk criterium in de uiteindelijke selectie.

5 Methode: naar een selectieagenda en meetlat

5.1 INLEIDING

Om tot de selectieagenda te komen is een bureau-inventarisatie uitgevoerd en is van het geïnventariseerde archeologisch erfgoed (indien mogelijk) bepaald wat de fysieke en inhoudelijke kwaliteit is, alsmede wat de belevingswaarde is.

De bureau-inventarisatie geeft aan wat er bekend is en waar nog kennislacunes bestaan. Op die manier draagt de inventarisatie bij aan de selectieagenda: een selectie van perioden en onderzoeksthema's die van belang zijn voor de gemeente Culemborg. Hierbij spelen objectieve aspecten een rol, zoals de nationale context van de bestaande en verwachte vindplaatsen, maar ook meer subjectieve belevingsaspecten, zoals de cultuurhistorische aspecten van het gemeentelijk erfgoed die Culemborg identiteitbepalend wil laten zijn.

5.2 BRUIKBAARHEID KNA CRITERIA

De gemeentelijke normstelling is, zoals beschreven in het vorige hoofdstuk, gebaseerd op de KNA-criteria belevingswaarde, inhoudelijke kwaliteit en fysieke kwaliteit. In de volgende paragrafen laten we zien hoe we deze drie criteria vertalen naar voor de gemeente bruikbare normen. Deze normen worden gebruikt om vast te stellen of in de toekomst aan te treffen vindplaatsen worden geselecteerd voor archeologische beheersmaatregelen: de archeologische meetlat.

De bureauinventarisatie voldoet uitstekend bij het vaststellen van de inhoudelijke kwaliteit en de belevingswaarde. Het derde criterium, fysieke kwaliteit, kan eigenlijk alleen bepaald worden met veldonderzoek. Gegevens gebaseerd op daadwerkelijk veldonderzoek zijn qua aantal echter jammer genoeg zwaar in de minderheid. Van veel vindplaatsen of (ARCHIS II) meldingen uit de gemeente Culemborg zijn geen veldgegevens beschikbaar. Idealiter zouden deze waarnemingen in het veld getoetst dan wel onderzocht moeten worden. Dat is echter alleen gebeurd bij de door RAAP gecontroleerde en nieuw aangetroffen vindplaatsen.

Om (toch) tot een uiteindelijke selectie te komen, is het geïnventariseerde erfgoed ingedeeld naar archeologische perioden en naar archeologische kennisthema's. Vervolgens zijn deze twee aspecten getoetst aan de fysieke kwaliteit, inhoudelijke kwaliteit en belevingswaarde van de betreffende vindplaatsen.

Om tot een dergelijke toetsing te komen, zijn er idealiter al vindplaatsen waarvan de waarde al is vastgesteld nodig. Dit betekent dat er bij de toetsing in dit document niet op vindplaats- of waarnemingniveau is getoetst, aangezien dergelijke vindplaatsen in de gemeente vooralsnog ontbreken. Alleen door toetsing in het veld van alle waarnemingen en vindplaatsen kan de waarde of kwaliteit van de beschikbare kennis op een geheel verifieerbare en reproduceerbare manier worden gekwantificeerd.

5.3 SLEUTELVRAGEN

5.3.1 INLEIDING

Hoe komen we nu tot een normstelling of meetlat waarlangs we in de toekomst aan te treffen vindplaatsen gaan leggen? Wat gaan we behouden en wat niet? En bij welke waarde of score gaat een vindplaats 'door naar het volgende criterium of norm'? Om de KNA-criteria te kwantificeren en aldus voor de gemeente Culemborg tot een werkbare normstelling te komen, maken we gebruik van archeologisch inhoudelijke sleutelvragen.

Leidend bij deze sleutelvragen is of de belangrijkste archeologische kenmerken wel of niet aanwezig zijn op een bepaalde vindplaats.

Het gaat daarbij bijvoorbeeld om zichtbaarheid van de vindplaats in het landschap of de gaafheid van sporen. De sleutelvragen dienen met 'onbekend' (score 1), 'ja' (score 2) of 'nee' (score 0) beantwoord worden. In totaal is er per vindplaats en per criterium een maximale score te behalen. In de onderstaande paragrafen behandelen we de sleutelvragen per criterium.

5.3.2 BELEVINGSWAARDE

Een compleet beeld ten behoeve van de afweging moet voorzien zijn van opgave van belevingswaarde en fysieke kwaliteit, voorafgaande aan de inhoudelijke kwaliteit. Voor het criterium belevingswaarden zijn twee aspecten van belang; schoonheid en herinneringswaarde. De sleutelvragen voor schoonheid zijn:

1. Wat is de zichtbaarheid vanaf het maaiveld?
2. Zijn er mogelijkheden om de zichtbaarheid en daardoor de beleefbaarheid te vergroten?
3. Is er een zichtbare relatie met de omgeving?
4. Zijn de vorm en structuur van de vindplaats goed herkenbaar?

De sleutelvragen voor herinneringswaarde zijn:

1. Is er een aantoonbare verbondenheid met feitelijke historische gebeurtenissen in de gemeente?
2. Is er een aantoonbare verbondenheid met feitelijke historische gebeurtenissen in de regio/provincie?
3. Is er een aantoonbare verbondenheid met feitelijke historische gebeurtenissen in Nederland?
4. Is er een associatie met toegeschreven (dus niet persé feitelijke) kwaliteit of betekenis?

In het laatste geval betreft het monumenten die niet zo zeer met feitelijke historische gebeurtenissen zijn verbonden, maar die in de overlevering (of geschriften) worden geassocieerd met sagen en legenden. Aan die locaties wordt een religieuze betekenis toegekend, of die locaties spelen om andere redenen een rol in de beleving van het landschap. In totaal is er per vindplaats een maximale score van 16 punten te behalen voor de belevingswaarde. Bij de belevingswaarde dient wel aangetekend te worden dat Steentijdvindplaatsen in het algemeen niet zichtbaar zijn vanaf het maaiveld. Aangezien belevingswaarde niet het enige criterium is, wordt dit weer opgevangen bij de andere twee criteria.

5.3.3 INHOUDELIJKE KWALITEIT

Om 'inhoudelijke kwaliteit' te kwantificeren zijn ondergrenzen bepaald voor de aspecten:

- Informatiewaarde;
- Zeldzaamheid;
- Context/ensemblewaarde.

Het totaal aantal te behalen punten voor de inhoudelijke kwaliteit is 30.

Wat betreft het criterium representativiteit merken we het volgende op. Een periode die frequent aangetroffen wordt in de gemeente, is representatief en per definitie niet zeldzaam. De gemeente Culemborg laat het aspect representativiteit buiten beschouwing aangezien representativiteit dus omgekeerd evenredig is met het aspect zeldzaamheid. NB: het begrip 'representativiteit' wordt hier niet gebruikt om 'kenmerkendheid' aan te duiden! Een vindplaats die buitengewoon kenmerkend en identiteitsbepalend is voor de gemeente, blijft ook behouden.

De sleutelvragen voor zeldzaamheid (maximaal 10 punten) zijn:

1. Is de site bijzonder in vergelijking tot het aantal vergelijkbare monumenten (complextypen) van goede fysieke kwaliteit uit dezelfde periode binnen dezelfde archeoregio?
2. Idem, op basis van een recente en specifieke verwachtingskaart?

3. Is dit site type uit deze periode binnen de archeoregio slechts beperkt onderzocht?
4. Is dit site type uit deze periode binnen Nederland slechts beperkt onderzocht?
5. Draagt de informatie uit deze site (in potentie) bij aan opvulling van een kennislacune?

De sleutelvragen voor informatiewaarde (maximaal 12 punten) zijn:

1. Is de site bijzonder vergeleken met (onderzoek van) vergelijkbare monumenten binnen dezelfde archeoregio?
2. Is de site bijzonder vergeleken met (onderzoek van) vergelijkbare monumenten in Nederland?
3. Levert de site een bijdrage aan recent en systematisch onderzoek in dezelfde archeoregio?
4. Levert de site een bijdrage aan recent en systematisch onderzoek in Nederland?
5. Levert de site een bijdrage aan recent en systematisch onderzoek van dezelfde periode?
6. Past de site binnen een vastgesteld (nationaal) onderzoeksprogramma?

De sleutelvragen voor ensemblewaarde (maximaal 8 punten) zijn:

1. Komen monumenten uit dezelfde periode voor binnen de gemeente (micro-regio) (synchrone context)?
2. Komen monumenten van opeenvolgende perioden voor binnen de gemeente (diachrone context)?
3. Wat is de gaafheid van het contemporaine fysisch- en historisch-geografische landschap (landschappelijke context)?
4. Is in of nabij de site dateerbaar paleo-ecologische informatie beschikbaar? (ecologische context)?

5.3.4 FYSIEKE KWALITEIT

De fysieke kwaliteit van een archeologische vindplaats bestaat uit de aspecten

- Gaafheid;
- Conservering.

In totaal is er per vindplaats een maximale score van 54 punten (24 + 30) te behalen voor de fysieke kwaliteit. De vragen voor het aspect gaafheid zijn:

1. Heeft in de eventuele bedekkende laag agrarische bewerking plaatsgevonden tot in het niveau van de vondsten en sporen?
2. Is studie van aanwezige bewoning of gebruikperioden mogelijk?
3. Is er sprake van bioturbatie tot op het niveau van sporen en vondsten?
4. Is de archeologische laag gevrijwaard van ingrijpende verstoringen?
5. Zijn er sporen aanwezig?
6. Zijn de sporen gaaf?
7. Is er ruimtelijke gaafheid van de sporen?
8. Bevinden mobilia zich in situ?
9. Is er een ruimtelijke relatie van de mobilia onderling?

10. Is er een ruimtelijke relatie van mobilia en sporen?
11. Is antropogeen biochemisch residu aanwezig?
12. Is de natuurlijke omgeving stabiel?

De vragen voor het aspect conservering zijn:

1. Ligt de vondst- en sporenlaag onder een esdek of vergelijkbare laag opgebrachte grond?
2. Ligt de vondst- en sporenlaag onder het diepste niveau van huidige agrarische bewerking?
3. Is de vondst- en sporenlaag gelegen in een intact bodemprofiel?
4. Is de vondst- en sporenlaag kalkhoudend of afgedekt met een kalkhoudende laag?
5. Zijn bodemchemische resten in/onder de vondst- en sporenlaag aanwezig?
6. Zijn in de archeologische laag/sporen verkoolde zaden aanwezig?
7. Is het botanisch materiaal determineerbaar?
8. Is in de archeologische laag/sporen onverbrand bot aanwezig en determineerbaar?
9. Is in de archeologische laag/sporen verbrand bot aanwezig en determineerbaar?
10. Zijn de gebitselementen gaaf, d.w.z. niet in lamellen uiteengevallen?
11. Is het aardewerk grotendeels ongesleten/verweerd doch determineerbaar?
12. Zijn de natuurstenen artefacten onverweerd en determineerbaar?
13. Is de kleine vuursteenfractie (<4mm) aanwezig?
14. Zijn de werkkanten van vuurstenen artefacten vrij van natuurlijke patina?
15. Zijn de metalen artefacten aanwezig en determineerbaar?

De bovenstaande vragen met betrekking tot gaafheid zijn vooral gericht op dat deel van de gemeente Culemborg dat niet in het winterbed van de Maas ligt. Daar geldt een ander verwachtingspatroon ten aanzien van de fysieke kwaliteit. Hierdoor vervallen de bovenstaande gelijkgenummerde vragen en worden deze vervangen door de volgende:

1. Zijn de bewoning of gebruikperioden stratigrafisch gescheiden?
2. Is vondstmateriaal stratigrafisch gescheiden?
3. Is de laagopvolging vrij van stratigrafische hiaten?

Hetzelfde geldt voor het aspect conservering, waarbij ook aanvullende vragen zijn:

1. Ligt de archeologische laag/sporen in de permanent gereduceerde zone?
2. Ligt de archeologische laag/sporen in de oxidatie/reductie zone?
- 6a. Zijn in de archeologische laag/sporen onverkoolde zaden aanwezig?
- 6b. Is in de archeologische laag/sporen onverkoold hout aanwezig?

De twee extra vragen hebben ook invloed op de puntentelling. In het rivierdal is er per vindplaats dus een maximale score van 58 punten (24 + 34) te behalen voor de fysieke kwaliteit.

Dit criterium kan echter eenvoudiger worden gewaardeerd. Er wordt een eenvoudige, kwalitatieve toets gebruikt ter bepaling van de fysieke kwaliteit: indien vragen uit de selectieagenda kunnen worden beantwoord met de vindplaats die op dat moment aan de orde is (en gewaardeerd is), dan is er in het onderhavige voorstel voor selectiebeleid sprake van fysieke kwaliteit. Zo komt er dus in deze opzet geen kwantitatieve normering aan te pas. Dit laat echter onverlet dat in het veld door de archeologisch uitvoerder de fysieke kwaliteitsscores gaafheid en conservering wel degelijk worden vastgelegd in een KNA-conform scoreblad.

5.4 ONDERGRENZEN

De vraag rest nu welke scores of waarden gekozen moeten worden als ondergrenzen voor de archeologische meetlat. Met andere woorden, wanneer wordt een vindplaats (nadat het waarderend onderzoek is uitgevoerd) geselecteerd voor een archeologische beheersmaatregel? In de optimale situatie wordt, om tot deze ondergrens te komen, elke beschreven vindplaats of waarneming/melding getoetst aan de beschreven sleutelvragen.

Zoals eerder opgemerkt, is in de praktijk niet zinvol om bij de meeste vindplaatsen en alle waarnemingen ter toetsing achteraf deze sleutelvragen te stellen. Immers, van bijvoorbeeld de ARCHIS II waarnemingen is doorgaans niet duidelijk of het een losse vondst dan wel een vindplaats betreft. Los hiervan staan dan ook nog de kwaliteit en betrouwbaarheid van de melding in termen van locatie en datering ter discussie. Daarnaast is bij het eerder uitgevoerde veldwerk op de wel onderzochte vindplaatsen geen gebruik gemaakt van bovenstaande sleutelvragen. Slechts bij goed gedocumenteerde vindplaatsen is het mogelijk om in retrospectief de sleutelvragen te beantwoorden.

Uiteindelijk is op een pragmatische wijze toch tot een kwantificering van de criteria en uiteindelijk een selectieagenda gekomen, namelijk door gebruik te maken van in de Archeologiebalans beschreven kennisvelden. De methode wordt uitgelegd in de volgende paragraaf.

5.5 VAN BUREAUINVENTARISATIE NAAR SELECTIEAGENDA

De systematiek van de Archeologiebalans 2002 wordt gebruikt om de stand van kennis in de archeoregio weer te geven. In deze Archeologiebalans 2002 is het Nederlands grondgebied ingedeeld in zeventien archeoregio's (inclusief drie onderwaterregio's). Dat zijn gebieden waarbinnen eenzelfde samenhang is tussen landschap en archeologie.

Het grondgebied van Culemborg ligt in archeoregio 13: het Utrechts-Gelders rivierengebied. In feite kan hier ook nog een onderwater component aan worden toegevoegd, namelijk de Lek en de stadsgracht van Culemborg.

11	Nieuwe Tijd	na 1500 AD
10	Late Middeleeuwen	na 900 AD
9	Vroege Middeleeuwen	525-900 AD
8	Laat Romeinse tijd – Vroege Middeleeuwen	270-525 AD
7	Midden Romeinse tijd	70-270 AD
6	Late IJzertijd – Vroeg Romeinse Tijd	250 v.Chr. -70 AD
5	Late Bronstijd – Midden IJzertijd	1100-250 v.Chr.
4	Laat Neolithicum – Midden Bronstijd	2850-1100 v.Chr.
3	Laat Mesolithicum – Midden Neolithicum	6450-2850 v. Chr.
2	Laat Paleolithicum – Midden Mesolithicum	35000-6450 v. Chr.
1	Paleolithicum	voor 35000 v.Chr.

Tabel 1 Perioden volgens Archeologiebalans

Daarnaast is de Nederlandse archeologie chronologisch opgesplitst in elf perioden (tabel 1). Tenslotte is de archeologische stand van zaken van kennis beschreven per kennisthema's (8):

- Paleogeografie;
- Nederzettingen;
- Grafvelden;
- Economie en landgebruik;
- Locatiekeuze;
- Sociaal-politieke organisatie;
- Religie en cultus;
- Processen.

De Archeologiebalans geeft de stand van kennis in vijf categorieën van 'niet of nauwelijks bekend' tot '(redelijk) goed bekend'. De categorie 'niet of nauwelijks bekend' biedt grote onderzoeksperspectieven en de categorie '(redelijk) goed bekend' heeft het risico dat meer van het hetzelfde wordt onderzocht.

De elf perioden en acht kennisthema's vormen samen een tabel met 88 kennisvelden. Deze kennisvelden vormen de basis voor de selectieagenda.

Voor elk kennisveld (bijvoorbeeld: 'grafvelden uit de Late IJzertijd – Vroeg Romeinse tijd'; 'locatiekeuze gedurende het Paleolithicum') is namelijk aan te geven, indien mogelijk en wanneer informatie voorhanden is, wat de score is voor de criteria fysieke kwaliteit (aspecten gaafheid en conservering), belevingswaarde (aspecten schoonheid en herinneringswaarde) en inhoudelijke kwaliteit (aspecten zeldzaamheid, ensemblewaarde en informatiewaarde).

Om voor de gemeente Culemborg vast te stellen wat de stand van kennis is, werken we de systematiek van de Archeologiebalans uit op een gemeentelijke

schaal. Dat gebeurt door van alle bekende archeologische waarnemingen en onderzoeken in de gemeente vast te stellen tot welk kennisveld(en) ze horen. Vervolgens wordt per kennisveld vastgesteld welke 'kenniswaarde' aan dat veld moet worden toegekend. Dus: hoe zeldzaam zijn de grafvelden uit de Midden Romeinse tijd voor Culemborg? De mogelijke scores zijn: 1 (lage waarde), 2 (gemiddelde waarde), 3 (hoge waarde).

Wat betreft de drie aspecten die behoren tot het criterium inhoudelijke kwaliteit merken we het volgende op. Om op een zinvolle wijze hiermee te werken zal er een goede invulling van moeten komen. De KNA geeft hiervoor per aspect verschillende richtlijnen (Bijlage 3). De gemeente heeft hieruit een keuze gemaakt, aangezien invulling op basis van alle gegeven richtlijnen niet realiseerbaar is en niet discrimineert.

Het eerste aspect, zeldzaamheid, beschouwen we op een bovengemeentelijke schaal (regio, provincie of nationaal). De te stellen vraag luidt: In hoeverre is er sprake van zeldzaamheid op gemeentelijk niveau wat betreft de thans in de gemeente bekende archeologische perioden en kennisthema's?

Het tweede aspect, ensemblewaarde, wil zeggen dat een vindplaats of vondst te relateren is aan de omgeving of aan andere vondsten. Ensemblewaarde wordt door de KNA in drie verschillende contexten beschreven. Dit zijn de landschappelijke (L), synchrone (S) en diachrone context (D). Als vierde wordt de aanwezigheid van contemporaine organische sedimenten in de directe omgeving genoemd. Het aspect ensemblewaarde heeft evenals het aspect representativiteit een duidelijke relatie met zeldzaamheid. Immers, er kan pas sprake zijn van ensemble als er al kennis aanwezig is. We stellen voor om voor die kennisvelden die laag scoren op zeldzaamheid (waar dus kennis voorhanden is) te bepalen in welke van de drie genoemde contexten sprake is van kennisvermeerdering. Voor de organische 'context' geldt dat kenniskansen alleen liggen in de gemeentelijke beekdalen of riviersedimenten en dat hoe jonger de archeologische periode, hoe groter de kans is op contemporaine organische sedimenten. Een score van 3, dus een hoge ensemblewaarde, wordt toegekend als er voor een kennisveld op alle drie de 'contexten' gescoord wordt (LSD).

Het derde inhoudelijke aspect is de informatiewaarde. Ook hier geeft de KNA een aantal richtlijnen voor invulling. We kiezen ervoor om informatiewaarde te definiëren op een bovengemeentelijke, dus regionale en nationale, schaal. De te stellen vraag luidt:

- In hoeverre is er sprake van belangrijke kennisvermeerdering op regionaal en nationaal niveau wat betreft de thans in de gemeente bekende archeologische perioden en kennisthema's?

Als een periode of thema op bovengemeentelijke schaal van belang is, dan geldt dat ook voor het gemeentelijk niveau. In een later hoofdstuk bespreken we welke scores zijn toegekend en wat dus het feitelijke gemeentelijk selectieadvies is.

Deel 2 Selectie in Culemborg

6 Inventarisatie archeologie

*Archeologie in de gemeente Culemborg
Een Balans van wat er is, een Basis voor een Agenda*

6.1 ONTWIKKELING VAN HET LANDSCHAP

Het landschap van de gemeente Culemborg is vooral gevormd in het Holoceen. De basis van het landschap is echter al gelegd in het Laat Pleistoceen, de periode van de IJstijden. Het Nederlandse rivierengebied met de delta's van de latere Rijn en de Maas bestond toen uit een omvangrijke vlakte met vlechtende rivieren, die ongesorteerde afzettingen van grof zand en grind achterlieten. In de laatste fase van het Pleistoceen sneden meanderende riviergeulen zich in in deze vlakte van grof zand en grind, waarmee het zogenaamde Laagterras ontstond.

Dat terras stroomde alleen bij hoog water nog onder. In de koude periode van het Jonge Dryas kon zand uit de drooggevallen beddingen opstuiven tot rivierduinen. Vooral nog ontbreken aanwijzingen dat dergelijke rivierduinen in het grondgebied van de gemeente Culemborg aanwezig zijn.

Het niveau van de Pleistocene afzettingen ligt relatief diep (zo'n 8 m onder maaiveld). Op kleine hoogtes in het reliëf en aan de oevers van toenmalige geulen en geultjes kan bewoning uit het Mesolithicum worden aangetroffen. Tot op heden is echter dat in Culemborg nog niet met zekerheid vastgesteld.

In het Holoceen vindt er in de omgeving van Culemborg vanaf ca. 5000 v. Chr. een omslag plaats van insnijdende en erosieve rivieren naar een accumulerend systeem met een meanderend karakter. Door enorme aanvoer van sediment ligt het Pleistocene oppervlak thans zo diep. Het meanderende karakter van de rivieren heeft tot gevolg dat er vlak naast de rivier grof materiaal (zand en fijn grind) is afgezet in oeverwallen en kronkelwaarden. Het fijne materiaal (klei) is afgezet in de natte komgronden op grotere afstand van de rivier. Dit proces heeft tot een differentiatie gezorgd van hoge droge en lage natte delen in het landschap. In de laatste fase van rivieractiviteit voor de bedijking heeft de rivier de Lek een brede strook kronkelwaardafzettingen gevormd. Oeverwallen en kronkelwaardafzettingen boden in het verleden goede mogelijkheden tot bewoning vanwege de hoge ligging. Gunstig is daarbij de eventuele resten naast geulen goed te dateren zijn aan de hand van dateringen van stroomgordels. Hieruit kan ook afgeleid worden wanneer bepaalde stroomgordels actief waren

en daardoor tevens bewoningsgeschikt waren³. Dit leidt tot het volgende overzicht:

Einddatering Vroeg Neolithicum:

- meandergordel van Tienhoven (5838-5225 v.Chr.)
- meandergordel van Autena (5024-4175 v.Chr.)
- meandergordel van Maurik (5127-4175 v.Chr.)

Einddatering Midden Neolithicum:

- meandergordel van Zijderveld (4170-3365 v.Chr.)
- meandergordel van Vretstrooi (4174-3700 v.Chr.)
- meandergordel van Schaik (4137-2880 v.Chr.)

Einddatering Laat Neolithicum:

- meandergordel van Schoonrewoerd (3222-2104 v.Chr.)

Einddatering Midden Bronstijd:

- meandergordel van Hennisdijk (2241-1225 v.Chr.)

Einddatering Middeleeuwen/nog actieve meandergordel:

- meandergordel van Redichem (272 v.Chr.-1023 n.Chr.)
- meandergordel van de Lek (vanaf 0 actief)

Het landschap is zeer bepalend voor de mogelijkheden van bewoning en gebruik. De met zand opgevulde stroken van de meandergeulen kwamen door inklinking van de omliggende klei sedimenten als inversie-ruggen hoger in het landschap te liggen. Pas in de Middeleeuwen en Nieuwe Tijd slaagt de mens er in het landschap meer naar de hand te zetten. De verspreiding van vindplaatsen in Culemborg daterend van voor die tijd, is dus voornamelijk op de stroomgordels. Daarbuiten zijn alleen uit de jongst gedateerde periodes archeologische waarden aanwezig. Dat houdt niet in dat het komgebied in vroeger tijden geheel leeg en onbruikbaar was. Alleen de archeologische resten die de activiteiten aldaar kunnen hebben doen ontstaan, zullen of moeilijk traceerbaar zijn vanwege het feit dat een zeer specifieke locatie is gebruikt of überhaupt geen resten hebben opgeleverd. Voorbeelden hiervan zijn plaatsen (puntlocaties) waar offerandes werden achter gelaten in een woest gebied of gebieden waar in droge periodes het vee werd geweid.

De oudste sporen zijn aanwezig op de Schoonrewoerdse stroomgordel waar zeker woonplaatsen uit de Bronstijd en mogelijk uit het voorafgaande Neolithicum. Zeker in de IJzertijd is er een opvallende groei van de bevolking hetgeen tot uiting komt in de toename van het aantal vindplaatsen. Deze ontwikkeling zet zich voort in de Romeinse tijd, vaak in continuïteit op dezelfde nederzittingslocaties, om pas in de Laat Romeinse tijd (vanaf het eind van de 3e

---

³ Berendsen & Stouthamer 2001; Heunks 2006, 24.

eeuw) enige kentering te laten zien die tot in de Vroege Middeleeuwen voortduurt. In de 8^e eeuw ontstaan enkele dorpskernen zoals Redichem, Lanxmeer en Parijsch. In de Late Middeleeuwen komt de stad Culemborg tot bloei. De stad krijgt een extra impuls doordat in het relatief natte gebied de bewoningsmogelijkheden beperkt zijn, tenzij boerderijen op terpen waren gebouwd. Er is een trek naar de stad en met name naar Nieuwstad. Door de bedijkingen raakt het buitengebied steeds beter beheersbaar.

6.2 INVENTARISATIE REGIONALE ARCHEOLOGIE: ARCHEOLOGIEBALANS

Om een onderbouwd beeld te krijgen van de plaats van de gemeente Culemborg op het archeoregionale niveau is de Archeologiebalans uit 2002 geraadpleegd (Lauwerier & Lotte, 2002). Volgens de Archeologiebalans ligt de gemeente Culemborg in Archeoregio 13, het Utrechts-Gelders rivierengebied.

De algemene kennis van archeoregio 13 is niet of nauwelijks tot matig bekend verondersteld. Het wijkt hiermee niet veel van het landelijk gemiddelde af. Er (is) zijn echter wel enkele periodes die in deze archeoregio beter scoren dan in het landelijk beeld. Dit zijn de Late IJzertijd –Vroeg Romeinse Tijd (6), Midden Romeinse tijd (7) en Vroege Middeleeuwen (9).

De archeologische kennis per periode, zoals in nummering aangeduid in de Archeologiebalans 2002, is (Lauwerier en Lotte, 2002, p. 21, afb. 5):

11 Nieuwe Tijd	na 1500	redelijk goed bekend
10 Late Middeleeuwen	na 900	matig bekend
9 Vroege Middeleeuwen	525-900	matig bekend
8 Laat Romeinse tijd – Vroege Middeleeuwen	270-525	niet of nauwelijks tot matig bekend
7 Midden Romeinse tijd	70-270	redelijk goed bekend
6 Late IJzertijd –Vroeg Romeinse Tijd	250 v.Chr.-70	matig tot redelijk goed bekend
5 Late Bronstijd – Midden IJzertijd	1100-250 v.Chr.	niet of nauwelijks tot matig bekend
4 Laat Neolithicum – Midden Bronstijd	2850-1100 v.Chr.	niet of nauwelijks tot matig bekend
3 Laat Mesolithicum – Midden Neolithicum	6450-2850 v. Chr.	niet of nauwelijks bekend
2 Laat Paleolithicum – Midden Mesolithicum	35000-6450 v. Chr.	niet of nauwelijks bekend
1 Paleolithicum	voor 35000 v.Chr.	niet of nauwelijks bekend

Tabel 3 Algemene kenniswaarde per periode; archeoregio 13 Utrechts-Gelders rivierengebied

Ten aanzien van de archeologische kennisthema's is archeoregio 13 in het algemeen niet of nauwelijks tot matig bekend. De afzonderlijke kennisthema's geven het onderstaand beeld.⁴

Paleogeografie	matig tot redelijk goed bekend
Nederzettingen	matig bekend
Grafvelden	niet of nauwelijks bekend
Economie en landgebruik	niet of nauwelijks tot matig bekend
Locatiekeuze	matig bekend
Sociaal-politieke organisatie	niet of nauwelijks bekend

⁴ Lauwerier & Lotte 2002, 22

Religie en cultus	niet of nauwelijks tot matig bekend
Processen	niet of nauwelijks tot matig bekend

Tabel 4a Kenniswaarde per kennisthema; archeoregio 13 Utrechts-Gelders rivierengebied

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Paleogeografie	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
Nederzettingen	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
Grafvelden	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
Economie & landgebruik	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
Locatiekeuze	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
Sociaal-politieke organisatie	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
Religie & cultus	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
Processen	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■

- (redelijk) goed bekend
- matig bekend
- niet / nauwelijks bekend

Tabel 5 Kennisvelden (= berekende kenniswaarde per thema per periode) in archeoregio 13. Voor de datering van de periodes zie tabel 3.

Uit bovenstaande tabellen blijkt dat de kennis van de oudste drie perioden Paleolithicum (1), Laat Paleolithicum – Midden Mesolithicum (2), Laat Mesolithicum – Midden Neolithicum (3) uitermate slecht bekend is. Ook slecht bekend, maar waarbij in sommige kennisthema's wel iets aan gegevens bekend is, (geworden) zijn: Laat Neolithicum – Midden Bronstijd (4), Late Bronstijd – Midden IJzertijd (5) en de Laat Romeinse tijd – Vroege Middeleeuwen (8). Hier is deels zeker het landschap debet aan. Pas vanaf het Neolithicum is het landschap daadwerkelijk geschikt voor bewoning omdat in die periode zijn de stroomruggen in het landschap droog genoeg zijn om als woon- en werkplaats te (gaan) dienen. Landelijk is de Vroege Prehistorie als kennisleemte onderkend, waarbij ieder onderzoek een belangrijke, zo niet geheel vernieuwende bijdrage levert aan het inzicht in deze periode. De kans is echter klein dat hier vanuit deze gemeente een bijdrage aan geleverd kan worden.

Alleen de jongste periode Nieuwe Tijd (11) is goed bekend. De matige bekendheid van de Midden-Romeinse tijd (7) komen net als die van de Nieuwe Tijd overeen met het landelijk beeld. De relatief matige kennis over de Middeleeuwen (9 en 10) is zeker opvallend en ligt onder het landelijk gemiddelde. Dit beeld van de regio zal zeker door de kennis uit en over Culemborg verbeterd worden. Hier ligt immers een plaats met een duidelijke centrumfunctie in deze periode.

Geen van de kennisthema's is goed bekend. De enige uitzondering is paleogeografie (studie van de landschapsopbouw in het verleden) die voor de

meeste perioden goed en alleen voor de oudste 4 slecht of matig bekend is. Alle overige kennisthema's zijn zeer matig tot slecht bekend. Opvallend is dat kennis over grafvelden ontbreekt. Blijkbaar is er wel iets bekend over de nederzettingen, de economie en landgebruik daarbinnen en de locatiekeuze die doorslaggevend was voor de vestiging, maar is er nauwelijks een beeld waar de doden zijn achtergelaten. De uitzonderingen zouden hier de jongste perioden moeten zijn. Op basis van het algemene gebruik in deze perioden de doden bij voorkeur in de buurt van kerken te begraven, kan dit niet als onbekend, wel mogelijk als nauwelijks onderzocht gesteld worden. Hetzelfde kan deels ook gesteld worden bij de wel aanwezige kennis met betrekking tot religie en cultus alsmede de sociaal-politieke organisatie in de Late Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd (10, 11). Op basis van historische gegevens is hiervan veel bekend.

6.3 INVENTARISATIE REGIONALE ARCHEOLOGIE: NOAA

De stand van kennis is gerelateerd aan de inzet van onderzoek naar specifieke perioden en het potentieel die het landschap biedt om onderzoek te doen. Ook in de Nationale Onderzoeksagenda Archeologie (NOaA) wordt melding gemaakt van een deel van het potentieel van het Utrechts-Gelders rivierengebied. Dit is voor deze archeoregio overigens alleen nog uitgewerkt voor de vroege en de late prehistorie⁵. Met name voor de perioden dat het gebruik en bewoning daadwerkelijk een aanvang neemt is er nog geen beeld. Ook ontbreken onderzoeksthema's en vragen. Voor Nederland als geheel zijn er op hoofdlijnen onderzoeksthema's geformuleerd voor de Vroege Prehistorie:

- Kolonisatie en vroege bewoningsgeschiedenis
- Het gebruik van het landschap en nederzettingssystemen
- Voedseleconomie, relatie mens en milieu
- Begravingen en deposities van menselijke resten
- Culturele tradities, sociale relaties en interactie

Idem voor de Late Prehistorie:

- Productie, gebruik en distributie van mobilia
- De agrarische bestaansbasis
- Rituele praktijken, inclusief depositiepraktijken en grafritueel
- Sociaal-politieke transformaties
- De constructie van persoonsgebonden, lokale en bovenlokale identiteiten

De Romeinse Tijd in het rivierengebied is verdeeld over twee hoofdstukken, namelijk in een algemeen stuk en een stuk specifiek over de Limes, de grensstreek met militaire bouwsels en infrastructuur. Ondanks dat Culemborg ten zuiden van, buiten de daadwerkelijke Limeszone ligt, zijn hier de onderzoeksthema's gecombineerd weergegeven:

⁵ Zie www.noaa.nl; is nog in opbouw en daarmee niet compleet voor alle perioden en archeoregio's

- Acculturatieprocessen Romanisering en Germanisering; de interactie tussen de 'Romeinen' en de inheemse bevolking of nieuwkomers
- Het cultuurlandschap; bouw en bewoningsgeschiedenis van sites, inclusief scheepvaart
- Materiële cultuur
- Natuurlijke bronnen

Het deel voor de Middeleeuwen en Nieuwe Tijd is nog niet gereed in de NOaA.

6.4 INVENTARISATIE GEMEENTELIJKE ARCHEOLOGIE

Om een onderbouwd beeld te verkrijgen van de archeologie van Culemborg op gemeentelijk niveau zijn verschillende bronnen geraadpleegd. Hierbij is een combinatie gemaakt van literatuuronderzoek en ARCHIS II (het nationaal archeologisch informatiebestand, RACM te Amersfoort). De bestudeerde literatuur heeft de nadruk op het grondgebied van de gemeente Culemborg. Waar nodig zijn ook meer regionaal gerichte publicaties ingezien, maar dan vooral als die het beeld van Culemborg versterken. ARCHIS II is een overzicht van beschermde terreinen, vindplaatsen en meldingen. Daarbij moet wel aangetekend worden dat dit geen up-to-date overzicht is. We merken op dat ARCHIS II meldingen en waarnemingen in feite geen vindplaatsen zijn. Of het hier vindplaatsen betreft, zou in het veld moeten worden getoetst. Dit is voor Culemborg gebeurd. Een deel van die aanvullende gegevens is afkomstig uit het onderzoek van RAAP en hier als derde bron gebruikt.

ARCHIS II bevat 76 waarnemingen in het grondgebied van Culemborg. Hierbij zijn er geen wettelijk beschermde monumenten op het grondgebied van de gemeente Culemborg. Wel zijn er 2 terreinen met status van zeer hoge archeologische waarde, zonder beschermd te zijn. Overigens horen beide tezamen tot hetzelfde complex.

3525	Culemborg-kasteel	kasteelresten	LMEB-NTB
12307	Culemborg-kasteeltuin	kasteelresten (stallen)	LMEB-NTA

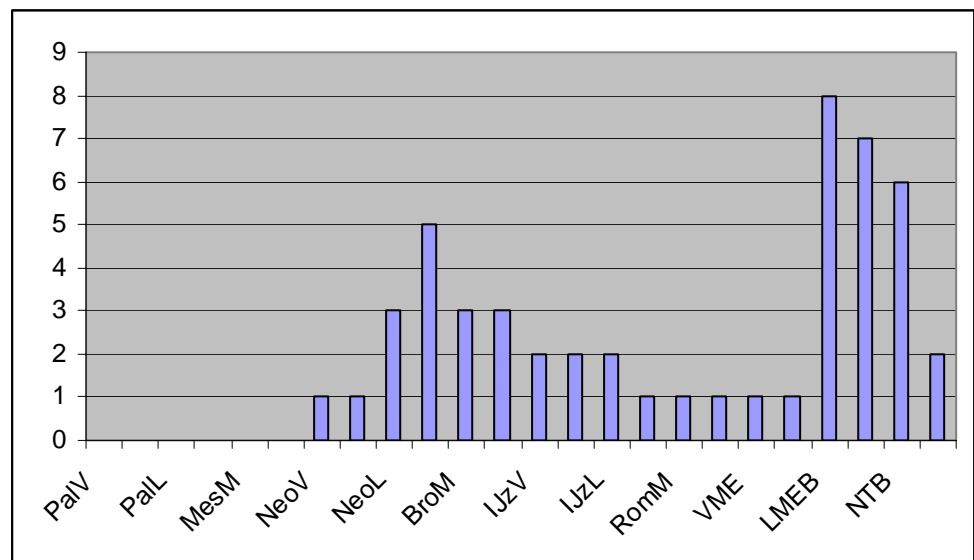
Voorts zijn er 7 terreinen met status hoge archeologische waarde, die evenmin beschermd zijn.

3586	Culemborg-Hunema	nederzetting	ROM-NT
3594	Culemborg-Lange Avontuur	kerk/kerkhof	LMEB-LMEB
15376	Culemborg-Lanxmeer	nederzetting	NEO-BRO
15378	Culemborg-Lanxmeer	nederzetting	BRO-IJZ
15379	Culemborg-Lanxmeer	nederzetting	BRO-IJZ
15383	Culemborg-Culemborg	nederzetting	NEOL-BROV
15385	Culemborg-Hooge Prijs	nederzetting	NEOL-BROV

Tenslotte zijn er 4 terreinen met status archeologische waarde, die ook niet beschermd zijn.

13203	Culemborg-centrum	stad	LMEB-NTC
15381	Culemborg-Rietveld	nederzetting	LMEB-NTB
15382	Culemborg-kasteel	kasteelresten	LMEB-NTB
15384	Culemborg-kasteel	kasteelresten	LMEB-NTB

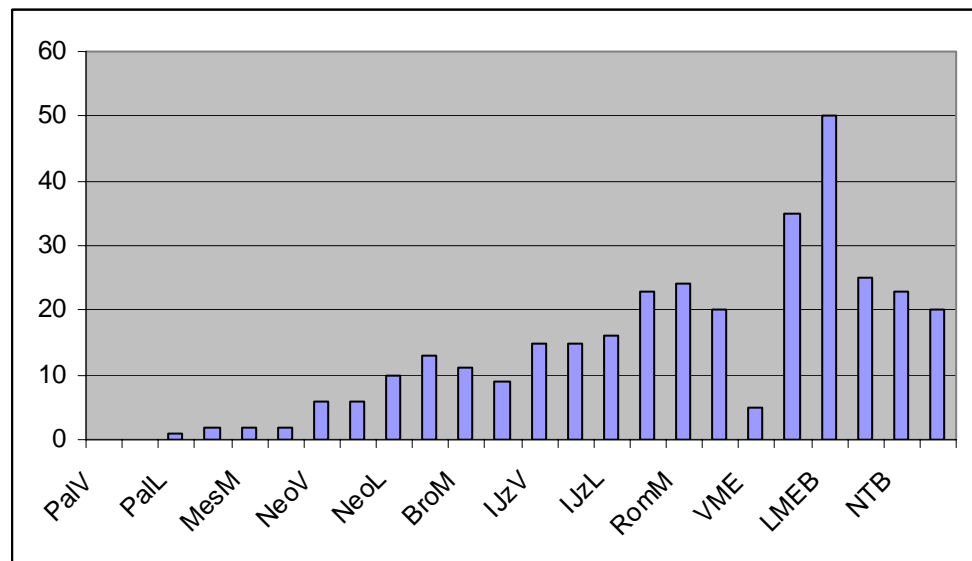
Uit deze tabel blijkt dat archeologische resten uit de jongere perioden eerder opgenomen worden als terrein met archeologische status dan archeologische resten uit eerdere perioden. Deels wordt dit veroorzaakt door de betere beleefbaarheid van dergelijke resten.

Figuur7 Terreinen met archeologische status per periode in ARCHIS II

Naast deze terreinen met een reeds vastgestelde archeologische waarde, zijn er in het verleden ook waarnemingen gedaan waarbij de omvang van de vindplaats (nog) niet is vastgesteld.

Uit die gegevens kan het hierna volgende algemene beeld van aantallen per periode gedateerde vindplaatsen worden geschetst.

Figuur 9 Aantallen waarnemingen per periode in ARCHIS II

Verder zijn de dateringen van de individuele vindplaatsen in een cumulatieve tabel gezet (Fig. 9). Indien een vondst niet in één periode gedateerd kan worden, is deze als 1 meegeteld in alle perioden waaruit het object kan dateren. De kans dat zo'n object in die periode valt, is immers gelijk. Een dergelijke opname heeft een nivellerend effect. De afname van vindplaatsen uit de Nieuwe Tijd is niet zo zeer een terugval in de bewoning van het gebied, als wel dat aan die recente periode minder archeologische aandacht is besteed.

Figuur 9 is een weerslag van de dateringen van de waarnemingen in ARCHIS II. In deze berekening is een vindplaats of object dat wordt gedateerd als MESO-NEO (Mesolithicum of Neolithicum) meegeteld in de periodes MESOV, MESOM, MESOL, NEOV, NEOM en NEOL. Kortom: een object met een veel bredere datering wordt in meer periodes meegeteld; objecten met een zeer scherpe datering alleen in die specifieke periode. Waarnemingen kunnen echter nog breder zijn gedateerd, bijvoorbeeld bij vondsten van handgevormd aardewerk. Wanneer diagnostische elementen ontbreken kan het dateren in de periode vanaf dat aardewerk in gebruik kwam (het Neolithicum) tot en met de periode dat potten zonder draaischijf werden gemaakt (de Vroege Middeleeuwen). Wanneer dit wordt meegerekend en de hoofdperiodes bij elkaar worden geteld dan ontstaat onderstaand, meer genivelleerd beeld.

complex	Paleo	Meso	Neo	Bro	IJz	Rom	VME	LME	NT
onbekend	1	3	10	10	10	15	5	22	7
nederzetting			3	6	10	6	1	7	3
begraving						1			
economie								1	1
infrastructuur									
versterking								8	4
religie								2	1
depot									

Figuur 10 Aantallen complextypen per periode in ARCHIS II in Culemborg

Archis geeft tevens een beeld van het complextype. Bij iets meer dan een kwart wordt dit echter onbekend verondersteld. Het gros bestaat logischerwijs uit nederzettingen. Van een deel van die nederzettingen is de omschrijving als versterking. Het aantal versterkte plaatsen heeft vooral met het kasteel van Culemborg te maken, en geeft dus direct de mate van dubbeltelling aan in deze op Archis gebaseerde tabel. Opvallend is het totaal ontbreken van vondsten dat als een depot geregistreerd staat. Vaak is juist dat bij losse vondsten aan een rituele deponering kan worden gedacht. Het ontbreken van het complextype begraven in de Nieuwe Tijd zal niet zo zeer veroorzaakt zijn door het gebrek aan kennis van de locatie, maar vooral van een gebrek aan onderzoek van kerkhoven en begraafplaatsen uit deze periode.

RAAP, Amsterdam heeft opdracht gekregen een update te maken van bovenstaande inventarisatie van Archis II. Hierbij zijn ook daarin niet opgenomen gegevens opgevoerd. Bovendien is een slag gemaakt om dubbeltellingen uit te filteren. De betrouwbaarheid van het totaal aan gegevens dat op deze manier is verkregen, is hoog.

Slechts een gering deel is afkomstig uit niet-archeologisch graafwerk, baggeren of hebben een onbekende herkomst. Sommige vindplaatsgegevens zijn onttrokken aan literatuur of archief. Hiervan kan een deel uit regulier (ouder) archeologisch onderzoek afkomstig zijn, maar ook uit toevalsvondsten bij niet archeologisch werk. Van de vindplaatsen aangetroffen bij archeologisch werk is het merendeel aangetroffen bij veldverkenningen of veldkarteringen.

Iedere vindplaats is beschreven en vondsten (of sporen) zijn zo nauwkeurig mogelijk gedateerd. In veel gevallen is alleen een brede datering mogelijk, bijvoorbeeld bij afslagen afkomstig van het vervaardigen van vuurstenen artefacten. Waar het artefact zelf op vorm en functie mogelijk wel nauw te dateren is, is het afval bij de fabricage daarvan veel minder goed te dateren. Dit afval wordt breder, van het (Laat-) Paleolithicum t/m Laat-Neolithicum gedateerd. Om qua periodes hier toch een consistent beeld te krijgen is ook hier iedere periode waarin een vondst of vindplaats gedateerd kan worden evenredig meegeteld.

De waarnemingen bevinden zich, op enkele uitzonderingen in de stedelijke zone na, vooral in het buitengebied. De meeste vondsten concentreren zich in de zones van hoge en middelmatige verwachting. Wel komen er in de zones met lage verwachting ook diverse waarnemingen voor, deze dateren echter vooral uit de jongste periode. Tevens mag hier niet onvermeld blijven dat water een belangrijk element in de gemeente vormt. Van deze archeologische zone is tot op heden geen indicatieve archeologische waarde aangegeven.

Wanneer de mate van zeldzaamheid of kennis over de periodes in 13, het Utrechts-Gelders rivierengebied, wordt opgesomd (in volgorde van ouderdom) en de aantallen waarnemingen in de gemeente Culemborg volgens dezelfde periodisering van de Archeologiebalans hier tegenover worden gezet, ontstaat het volgende beeld:

I	paleo	I	paleo
II	paleol-mmeso	II	paleol-mmeso
III	imeso-mneo	IX	vme
IV	lneo-mbro	III	imeso-mneo
V	lbro-mijz	IV	lneo-mbro
VIII	lrom-vme	V	lbro-mijz
IX	vme	VIII	lrom-vme
X	lme	VI	lijz-vrom
VI	lijz-vrom	VII	mrom
VII	mrom	XI	nt
XI	nt	X	lme

Figuur 16 Volgorde van zeldzaamheid Archeoregio 13 (links) ten opzichte van het aantal waarnemingen Culemborg (rechts) ingedeeld naar de hoofdperiodes van de Archeologiebalans (rechts)

Hier moet opgemerkt worden dat het aantal waarnemingen in periode 8 in Culemborg zeer geflatteerd is. Dit is het gevolg van de berekening, waarbij er in de basisdocumentatie niet meer is aangegeven dan een datering 'Romeinse Tijd'. De waarde is veroorzaakt door het relatief hoge aantal waarnemingen, waarschijnlijk vooral uit de Midden Romeinse tijd. Het zal niet verbazen dat deze periode een even grote zeldzaamheid heeft, zoals ook al wordt aangegeven in de Archeologiebalans.

Voorts blijkt dat Culemborg verder nauwelijks afwijkt van het beeld van de archeoregio. Dat verschil tussen het beeld uit de waarnemingen en monumenten en het beeld in de Archeologiebalans is verklaarbaar. Uiteraard spelen bij de volgorde in de Archeologiebalans meer aspecten mee dan alleen het aantal vindplaatsen. Een heldere onderbouwing voor de waardering geeft de Archeologiebalans niet. In het volgende hoofdstuk worden derhalve alle binnen de KNA gebruikte criteria geaccumuleerd, om een zuiver en transparant beeld te krijgen van de waarde van de archeologie van de gemeente Culemborg.

7 Selectiebeleid Culemborg: scores

7.1 INLEIDING

In de voorgaande hoofdstukken zijn de belangrijkste inhoudelijke resultaten van de bureauinventarisatie weergegeven. Hiermee is naar voren gekomen wat er aan archeologisch erfgoed in de bodem van de gemeente Culemborg is aangetroffen. In dit hoofdstuk beschrijven we hoe alle bouwstenen opgestapeld worden tot het uiteindelijke selectiebeleid:

1. Wat komt er op de archeologisch inhoudelijke selectieagenda te staan (welke perioden en onderzoeksthema's)?
2. Welke zijn de te gebruiken selectienormen, of ondergrenzen?
3. Hoe operationaliseren we dit selectiebeleid?

Allereerst bespreken we het voorstel voor de gemeentelijke selectieagenda.

7.2 SCORES KENNISVELDEN VOOR DE DRIE KNA CRITERIA

De lokale gegevens zijn voor alle 88 kennisvelden getoetst aan de drie KNA criteria, fysieke kwaliteit, belevingswaarde en inhoudelijke kwaliteit. Dit is een pragmatische benadering, zoals beschreven in hoofdstuk 3. De beste manier van kwantificering zou zijn om dat ter plekke in het veld te doen. De wijze van waarop kwantificering van beschikbare kennis idealiter plaatsvindt, is dan ook door toetsing van alle waarnemingen, meldingen en vindplaatsen aan de eerder genoemde sleutelvragen. Slechts bij goed gedocumenteerde vindplaatsen is het mogelijk om in retrospectief de sleutelvragen naar behoren te beantwoorden.

De cijfermatige analyse van de waarderingscriteria is weergegeven in bijlage 1. De kwaliteit van die gegevens verschilt sterk tussen goed gedocumenteerde opgravinggegevens en ARCHIS II waarnemingen. Het moge ook duidelijk zijn dat beide soorten gegevens op een geheel andere wijze en met een ander doel zijn verzameld. De gegevens zijn in twee groepen in te delen, namelijk die vanuit archeologisch (wetenschappelijk) standpunt zijn verzameld en die toevallig zijn aangetroffen, dan wel alleen uit archiefgegevens ontleend kunnen worden.

Uit de inventarisatie van de ‘**archeoregionale**’ archeologie (Archeologiebalans, zie tabel 7) is geconcludeerd dat de minst bekende **perioden** het Paleolithicum (1), Laat Paleolithicum – Midden Mesolithicum (2), Laat Mesolithicum – Midden Neolithicum (3) en de Laat Romeinse tijd – Vroege Middeleeuwen (8), **zijn**. De overige perioden zijn in feite even slecht bekend, met uitzondering van in volgorde van kennis: de Nieuwe Tijd (11), Late Middeleeuwen (10) en de Midden-Romeinse Tijd.

11 Nieuwe Tijd	na 1500	redelijk goed bekend
10 Late Middeleeuwen	na 900	matig bekend
9 Vroege Middeleeuwen	525-900	matig bekend
8 Laat Romeinse tijd – Vroege Middeleeuwen	270-525	niet of nauwelijks tot matig bekend
7 Midden Romeinse tijd	70-270	redelijk goed bekend
6 Late IJzertijd – Vroeg Romeinse Tijd	250 v.Chr.-70	matig tot redelijk goed bekend
5 Late Bronstijd – Midden IJzertijd	1100-250 v.Chr.	niet of nauwelijks tot matig bekend
4 Laat Neolithicum – Midden Bronstijd	2850-1100 v.Chr.	niet of nauwelijks tot matig bekend
3 Laat Mesolithicum – Midden Neolithicum	6450-2850 v. Chr.	niet of nauwelijks bekend
2 Laat Paleolithicum – Midden Mesolithicum	35000-6450 v. Chr.	niet of nauwelijks bekend
1 Paleolithicum	voor 35000 v.Chr.	niet of nauwelijks bekend

Tabel 7 Algemene kenniswaarde per periode van archeoregio 13 volgens Archeologiebalans

De **kennisthema’s** blijken in zijn algemeenheid slecht bekend, met uitzondering van de paleogeografie en processen.

7.2.1 FYSIEKE KWALITEIT

Gaafheid

In bijlage 1, tabel 1 zijn de scores van het bodemarchief van Culemborg ten aanzien van waargenomen en verwachte gaafheid weergegeven. Uitgangspunt is dat hoe gaver een verwachte of aangetroffen vindplaats is, des te groter de potentiële kenniswaarde is. Daarnaast is het uitgangspunt bij deze analyse, dat in theorie de gaafheid en conserveringsgraad van sporen en vondsten en dus de informatie, hoog is onder afdekkende lagen, zoals sedimenten. Zeker als daar ook een relatief hoge grondwaterstand mee samenhangt. Dit is een van de unieke aspecten van de archeologie in het westen en het rivierengebied van Nederland, dat zonder meer als ‘wetland’ omschreven kan worden. Wel kan de algemene stelregel opgang doen dat hoe ouder de periode, hoe geringer de kans op gave sporen en vondsten (behalve vuursteen) en hoe lager de conserveringsgraad. In het Holocene deel van Nederland, zo ook in het rivierengebied van Gelderland, vindt afdekking plaats. Hierbij is van belang hoe oud de afzettingen zijn. Hoe dikker het afdekkende pakket hoe geringer de kans dat erosie nadien vat krijgt op de archeologische resten in de bodem. Diverse malen heeft erosie plaats gevonden, overigens niet alleen door natuurlijke oorzaken, maar ook door, of in samenhang met, menselijk ingrijpen in de bodem. Tevens is duidelijk geworden dat vindplaatsen zich vooral bevinden in die zones waar een hoge dan wel een middelmatige kans is op het aantreffen van archeologische waarden. Hier is een

directe relatie met de bodem, dus ook de fysieke kwaliteit aan de orde. Echter ook locaties met een lage kans op het aantreffen van archeologie brengen vindplaatsen voort.

De vraag die gesteld is voor alle 88 kennisvelden (11 perioden x 8 kennisthema's) luidt:

- *Wat is de verwachte en aangetroffen gaafheid op (mogelijke) vindplaatsen en dus de hoogte van de kenniswaarde voor archeologische perioden en kennisthema's in de gemeente?*

Indien sprake is van hoge verwachte of aangetroffen gaafheid, is de score 3 (hoog) toegekend. Indien sprake is van een lage of middelhoge score zijn de waarden 1 respectievelijk 2 uitgedeeld. Deze scoremogelijkheden gelden voor alle in deze paragraaf behandelde aspecten.

Conservering

In tabel 2 zijn de scores van het bodemarchief van Culemborg ten aanzien van waargenomen en te verwachten conservering weergegeven. De vraag die gesteld is voor de 88 kennisvelden (11 perioden x 8 kennisthema's) luidt:

- *Wat is de verwachte en aangetroffen conservering op (mogelijke) vindplaatsen en dus de hoogte van de kenniswaarde voor archeologische perioden en kennisthema's in de gemeente?*

Indien sprake is van hoge verwachte of aangetroffen conservering, is de score 3 (hoog) toegekend. De kreek- en stroomruggen scoren allen hoog. De score 1 bij periode 1 (het Paleolithicum voor 35.000 jaar geleden) is gebaseerd op de niet al te hoge verwachting om dergelijk oud materiaal aan te zullen treffen in ongestoorde context of in de eerste meters onder het oppervlak.

7.2.2 BELEVINGSWAARDE

Beleving van erfgoed door de burger is essentieel. Dit kan worden versterkt middels benutting van integrale cultuurhistorische waarden, bijvoorbeeld in de vorm van cultuurhistorische hoofdlocaties. Het te hanteren vertrekpunt is het begrip 'relaties'. Het gaat daarbij om de relatie van archeologie met de andere cultuurhistorische disciplines: historisch landschap en bouwhistorie. Tenslotte speelt de relatie met de lokale geschiedenis een rol: cultuurhistorische activiteiten, ambachten, producten en winning van bouw- en grondstoffen. Een positieve score bij alle drie de cultuurhistorische thema's zou tot een besluit kunnen leiden van behoud van archeologische waarden in de bodem, geen verandering en indien mogelijk een versterking van de cultuurhistorische waarden.

Voor belevingswaarde is bepalend of de archeologie zonder al te veel moeite zichtbaar is. Dit is van invloed op zowel schoonheid als herinneringswaarde. Iets is mooi omdat men het ziet, niet omdat men er alleen een warme gedachte bij heeft. Een herinnering wordt pas opgeroepen bij een zichtbaar fenomeen. De meest recente archeologie zal daarmee eerder en hoger scoren dan oudere zaken. De oude prehistorie (de steentijden) spreekt nauwelijks tot de verbeelding aangezien het landschap grotendeels na die tijd werd gevormd. Alleen in het laatste deel van de steentijden begon de mens het landschap alhier te koloniseren.

Religie en cultus, al dan niet verbonden met de dood, spreekt in alle archeologische perioden tot de verbeelding. **Processen** is het kennisthema waarin ten eerste een beeld gegeven wordt in hoeverre een locatie bewoond wordt of in gebruik blijft door de tijd heen. Dit wordt ook wel de mate van continuïteit genoemd. Bij onderbrekingen in bewoning of gebruik spreken we van discontinuïteit. Ten tweede wordt de mate van en uitingsvorm van intermenselijke contacten gemeten. Hieronder valt de mate van interactie gemeten tussen de bewoners onderling binnen de locatie en met de wereld (dat kan de regio of zelfs daarbuiten zijn) daaromheen. Een tweede element daarbinnen is de mate van acculturatie, waarbij als gevolg van de hiervoor genoemde contacten uitwisselingen plaatsvinden van alle mogelijke culturele fenomenen. Er kan sprake zijn van een gelijkwaardige relatie, maar ook dominantie van één der beide partijen is mogelijk. Romanisatie is een voorbeeld van dat laatste. De binnenkomst van het Christendom zou bijvoorbeeld als een herinneringswaardig moment kunnen gelden. Dientengevolge hangt die gebeurtenis ook aan rurale vindplaatsen uit de vroege middeleeuwen. Of dit terecht is, is maar zeer de vraag. In het kader van de rituelen kan het echter wel gewoon meespelen, net als de introductie van Romeinse goden.

Binnen de gemeente is vooruitlopend op een mogelijk integraal cultuurhistoriebreed beleid een eerste aanzet gedaan voor thema's. Deze dienen nader uitgewerkt te worden. Het betreft:

- markant landschap en het gebruik daarvan op specifieke locaties;
- centrumfunctie;
- productieplaats.

Idealiter zou dit voorstel van belevingswaardethema's voorgelegd en getoetst moeten worden door middel van gesprekken met burgers uit alle geledingen!⁶

In tabel 3 van bijlage 1 zijn de scores van het bodemarchief van Culemborg ten aanzien van de schoonheid weergegeven. De vraag die gesteld is luidt:

- *Welke kennisvelden hebben een hoge schoonheid voor de gemeente?*

---

⁶ Dergelijke belevingswaardeonderzoeken vinden bijvoorbeeld plaats bij de aanleg van natte en droge infrastructurele kunstwerken van Rijkswaterstaat.

In tabel 4 van bijlage 1 zijn de scores van het bodemarchief van Culemborg ten aanzien van de herinneringswaarde weergegeven. De vraag die gesteld is voor de 88 kennisvelden (11 perioden x 8 kennisthema's) luidt:

- *Welke kennisvelden hebben een hoge herinneringswaarde voor de gemeente?*

7.2.3 INHOUDELIJKE KWALITEIT

Zeldzaamheid

In tabel 5 van bijlage 1 zijn de scores van het bodemarchief van Culemborg ten aanzien van zeldzaamheid weergegeven. De vraag die gesteld is luidt:

- *Welke informatie is op gemeentelijk niveau zeldzaam te noemen?*

Ensemblewaarde

In tabel 6 van bijlage 1 zijn de scores van het bodemarchief van Culemborg ten aanzien van ensemblewaarde weergegeven. De vraag die gesteld is luidt:

- *Aan welke context draagt het kennisveld bij aan gemeentelijke ensemblewaarde ?*

De te kiezen contexten zijn, conform de KNA (zie bijlage 1 tabel 6) de landschappelijke (L), diachrone (D) en synchrone (S) context. Uitgangspunt is dat alleen sprake is van context als er al iets aan kennis voorhanden is. We stellen voor om alleen de context te toetsen voor de kennisvelden met een score van 1 punt op zeldzaamheid. Het maximum van 3 punten wordt toegekend aan kennisvelden die zowel op landschappelijke, diachrone als synchrone context bijdragen aan kennisvermeerdering.

Informatiewaarde

Het gaat hierbij vooral om de mogelijke aansluiting bij (speerpunten van) onderzoek op rijks- (RACM, Universiteiten, NWO) of provinciaal niveau. Tabel 7 van bijlage 1 geeft de scores weer. De te stellen vraag luidt:

- *Welke kennisvelden in de gemeente hebben op nationaal en regionaal niveau een hoge informatieve waarde?*

7.3 AGGREGATIE VAN DE SCORES

In tabel 8 is een aggregatie weergegeven van de scores in de tabellen van bijlage 1 met betrekking tot alle aspecten (uitgezonderd ensemblewaarde, waarbij de score beschrijvend dus kwalitatief is). Deze tabel levert de uiteindelijke selectie van perioden en kennisthema's op, gebaseerd op het gemeentelijke archeologische erfgoed. Onderstaande tabel toont dat de totaalscores uiteenlopen van minimaal 6 tot maximaal 18 punten. Van de 88 kennisvelden zijn in groen de velden geselecteerd die een score van 15 punten en hoger hebben. Dit levert 41

kennisvelden op uit het totaal van 88 (47%). De ondergrens van 15 is vrij subjectief. Wordt de grens bij 14 punten gelegd dan worden totaal 48 kennisvelden geselecteerd (circa 55%; tabel 8a). Bij een ondergrens van 16 punten worden er slechts 25 kennisvelden geselecteerd (28%; tabel 8b). De 47% selectie blijkt een redelijk gemiddeld scenario op te leveren.

We benadrukken hier nogmaals dat deze keuze en daarmee de definitie van het begrip ‘redelijk’, net als andere normen in het selectiebeleid richtinggevend zijn. Het staat de gemeente Culemborg vrij om daar ten gunste van het erfgoed beargumenteerd van af te wijken: de eerder genoemde ambitie en maatschappelijk draagvlak!

Tabel 8 beschouwend valt op dat bij een ondergrens van 15 de perioden 3 (Laat-Mesolithicum - Midden Neolithicum) tot en met 9 (Vroege Middeleeuwen) ‘in de prijzen vallen’. Kijkend naar de thema’s is te zien dat alle thema’s in vrijwel gelijke mate scoren, behalve Paleogeografie en Processen. De belangrijkste thema’s in de gemeente Culemborg blijken volgens de gevolgde systematiek Nederzettingen de Religie & Cultus, Grafvelden en Economie & Landgebruik, wanneer de punten voor het gehele thema opgeteld worden. Ook in het 14 punten scenario is er geen sprake meer van selectie van kennisthema’s.

	Paleogeografie	Nederzettingen	Grafvelden	Economie & landgebruik	Locatiekeuze	Sociaal politieke org.	Religie & cultus	Processen
11	233211 (12)	233311 (13)	233311 (13)	232311 (12)	231311 (11)	233311 (13)	233311 (13)	231321 (12)
10	233212 (13)	233322 (15)	233312 (14)	232312 (13)	231212 (11)	233312 (14)	233312 (14)	231322 (12)
9	332212 (13)	333232 (16)	333332 (17)	332322 (15)	332222 (14)	332322 (15)	333322 (16)	331212 (12)
8	332212 (13)	332233 (16)	333333 (18)	332323 (16)	332223 (15)	333332 (17)	333333 (18)	331212 (12)
7	332212 (13)	333322 (16)	333332 (17)	332322 (15)	333222 (15)	333322 (16)	333322 (16)	331322 (14)
6	232213 (13)	232332 (15)	233333 (17)	232323 (15)	233223 (15)	232333 (16)	233323 (16)	231312 (12)
5	232213 (13)	233232 (15)	233333 (17)	232233 (15)	233223 (15)	232333 (16)	233323 (16)	231212 (11)
4	332213 (14)	332233 (16)	333333 (18)	332233 (16)	332223 (15)	332233 (16)	333323 (17)	331212 (12)
3	322213 (13)	322233 (15)	323333 (17)	322233 (15)	322233 (15)	322223 (14)	323323 (16)	321213 (12)
2	211212 (9)	211232 (11)	211332 (12)	212232 (12)	212132 (11)	211122 (9)	211322 (11)	211112 (8)
1	111212 (8)	111232 (10)	111332 (11)	112332 (12)	112132 (10)	111132 (9)	111332 (11)	111112 (7)

score:

1... laag 2... middelmatig 3... hoog

Tabel 8 Aggregatie scores inventarisatie gemeentelijk erfgoed. In **groen** de voorgestelde selectie van perioden en thema's uitgaande van een 15 punten scenario.

	Paleogeografie	Nederzettingen	Grafvelden	Economie & landgebruik	Locatiekeuze	Sociaal politieke org.	Religie & cultus	Processen
11	233211 (12)	233311 (13)	233311 (13)	232311 (12)	231311 (11)	233311 (13)	233311 (13)	231321 (12)
10	233212 (13)	233322 (15)	233312 (14)	232312 (13)	231212 (11)	233312 (14)	233312 (14)	231322 (12)
9	332212 (13)	333232 (16)	333332 (17)	332322 (15)	332222 (14)	332322 (15)	333322 (16)	331212 (12)
8	332212 (13)	332233 (16)	333333 (18)	332323 (16)	332223 (15)	333332 (17)	333333 (18)	331212 (12)
7	332212 (13)	333322 (16)	333332 (17)	332322 (15)	333222 (15)	333322 (16)	333322 (16)	331322 (14)
6	232213 (13)	232332 (15)	233333 (17)	232323 (15)	233223 (15)	232333 (16)	233323 (16)	231312 (12)
5	232213 (13)	233232 (15)	233333 (17)	232233 (15)	233223 (15)	232333 (16)	233323 (16)	231212 (11)
4	332213 (14)	332233 (16)	333333 (18)	332233 (16)	332223 (15)	332233 (16)	333323 (17)	331212 (12)
3	322213 (13)	322233 (15)	323333 (17)	322233 (15)	322233 (15)	322223 (14)	323323 (16)	321213 (12)
2	211212 (9)	211232 (11)	211332 (12)	212232 (12)	212132 (11)	211122 (9)	211322 (11)	211112 (8)
1	111212 (8)	111232 (10)	111332 (11)	112332 (12)	112132 (10)	111132 (9)	111332 (11)	111112 (7)

Tabel 8a Aggregatie scores inventarisatie gemeentelijk erfgoed. In **geel** de voorgestelde selectie van perioden en thema's uitgaande van een 14 punten scenario.

	Paleogeografie	Nederzettingen	Grafvelden	Economie & landgebruik	Locatiekeuze	Sociaal politieke org.	Religie & cultus	Processen
11	233211 (12)	233311 (13)	233311 (13)	232311 (12)	231311 (11)	233311 (13)	233311 (13)	231321 (12)
10	233212 (13)	233322 (15)	233312 (14)	232312 (13)	231212 (11)	233312 (14)	233312 (14)	231322 (12)
9	332212 (13)	333232 (16)	333332 (17)	332322 (15)	332222 (14)	332322 (15)	333322 (16)	331212 (12)
8	332212 (13)	332233 (16)	333333 (18)	332323 (16)	332223 (15)	333332 (17)	333333 (18)	331212 (12)
7	332212 (13)	333322 (16)	333332 (17)	332322 (15)	333222 (15)	333322 (16)	333322 (16)	331322 (14)
6	232213 (13)	232332 (15)	233333 (17)	232323 (15)	233223 (15)	232333 (16)	233323 (16)	231312 (12)
5	232213 (13)	233232 (15)	233333 (17)	232233 (15)	233223 (15)	232333 (16)	233323 (16)	231212 (11)
4	332213 (14)	332233 (16)	333333 (18)	332233 (16)	332223 (15)	332233 (16)	333323 (17)	331212 (12)
3	322213 (13)	322233 (15)	323333 (17)	322233 (15)	322233 (15)	322223 (14)	323323 (16)	321213 (12)
2	211212 (9)	211232 (11)	211332 (12)	212232 (12)	212132 (11)	211122 (9)	211322 (11)	211112 (8)
1	111212 (8)	111232 (10)	111332 (11)	112332 (12)	112132 (10)	111132 (9)	111332 (11)	111112 (7)

Tabel 8b Aggregatie scores inventarisatie gemeentelijk erfgoed. In rood de voorgestelde selectie van perioden en thema's uitgaande van een 16 punten scenario

Past2Present is evenals de gemeente van mening dat met een ondergrens van 15 punten er een gewogen selectie plaatsvindt.

8 Selectieagenda, een voorstel

8.1 INLEIDING

Beleving van erfgoed door de burger is essentieel. Dit kan worden versterkt door middel van benutting van integrale cultuurhistorische waarden, bijvoorbeeld in de vorm van cultuurhistorische hoofdlocaties. Het te hanteren vertrekpunt is het begrip 'relaties'. Het gaat daarbij om de relatie van archeologie met de andere cultuurhistorische disciplines: historisch landschap en bouwhistorie. Tenslotte speelt de relatie met de lokale geschiedenis een rol: cultuurhistorische activiteiten, ambachten, producten en winning van bouw- en grondstoffen. Een positieve score bij alle drie de cultuurhistorische thema's zou tot een besluit kunnen leiden van behoud van archeologische waarde in de bodem, geen verandering en indien mogelijk een versterking van de cultuurhistorische waarden.

Binnen de gemeente is vooruitlopend op een mogelijk integraal cultuurhistoriebreed beleid een eerste aanzet gedaan voor thema's. Deze dienen nader uitgewerkt te worden. Het betreft:

- markant landschap en het gebruik daarvan;
- centrumfunctie;
- productieplaats.

8.2 INHOUDELIJK - WETENSCHAPPELIJKE THEMA'S: KENNIS

Uit de inventarisatie van gemeentelijk archeologisch erfgoed blijkt de afwezigheid van kennis over de oudste perioden (het Paleolithicum tot de Midden Romeinse tijd)). Een kennislacune met betrekking tot de oudste periode (1) is een landelijk fenomeen en verbaast daarom niet. Hetzelfde geldt grotendeels voor de landelijke kennis over de Vroege Middeleeuwen.

Uitgaande van de kennisthema's bieden alle min of meer gelijke perspectieven voor kennisvermeerdering. Slecht geïnformeerd zijn we over grafvelden. Dit zou vanuit wetenschappelijk oogpunt een gemeentelijk speerpunt kunnen zijn net als Religie & Cultus. Op basis van de gemeentelijk archeologie kunnen gemeentebreed de perioden na het Paleolithicum (3) tot en met de Vroeg Romeinse tijd (6) en de Vroege Middeleeuwen (9) opgevoerd worden als speerpunten.

Het regionale kader voor Gelderland geeft aan dat er duidelijke kennislacunes zijn van het Paleolithicum voor 35000 (1) tot en met de Vroege Middeleeuwen (9), met uitzondering van de Midden Romeinse periode (7) die matig bekend is.

Combinatie van (1) het kenniskader op basis van de Archeologiebalans, (2) de cijfermatige analyse van de drie waarderingscriteria (tabellen bijlage 1) en (3) de door de gemeente aangemerkte integrale belevingswaarde thema's levert op basis van de genoemde inventarisaties voor de gemeente het volgende voorstel voor een selectieagenda op.

8.3 ARCHEOLOGISCHE PERIODEN

Past2Present doet op basis van de hierboven beschreven informatie het volgende selectievoorstel:

Selectievoorstel:

- Laat Mesolithicum – Midden Neolithicum (3);
- Laat Neolithicum – Midden Bronstijd (4);
- Late Bronstijd t/m Midden IJzertijd (5);
- Late IJzertijd – Vroeg Romeinse tijd (6);
- Midden Romeinse tijd (7);
- Laat Romeinse tijd – Vroege Middeleeuwen (8);
- Vroege Middeleeuwen (9).

Niet geselecteerd:

- *Paleolithicum (1);*
- *Laat Paleolithicum – Mesolithicum (2);*
- *Late Middeleeuwen (10);*
- *Nieuwe Tijd (11).*

Echter, juist de twee jongste, historische perioden leveren in principe het meeste erfgoed op voor de gemeentelijke belevingswaarde! Derhalve kunnen deze worden meegenomen in de selectie, echter daarmee is dan vrijwel alles opgenomen. De kans op het aantreffen van de oudste twee perioden wordt zeer klein geacht. Selectie zou dan vooral ingegeven moeten worden door de fysieke kwaliteit, dat daarmee tevens de informatiewaarde beïnvloed.

8.4 ARCHEOLOGISCHE KENNISTHEMA'S

Hier kunnen de vier overgebleven thema's worden genomen zoals uit de score binnen het 16 punten scenario:

- Nederzettingen
- Grafvelden;
- Sociaal politieke organisatie

- Religie en Cultus.

Wel dient zich een dilemma aan. De keuze voor aandacht voor specifieke periodes is relatief breed. Het voorstel is derhalve de keuze voor de kennisthema's hier zwaarder te laten wegen dan die voor de afzonderlijke perioden. De thema's worden dan meer in hun diachrone kader geplaatst en waar nodig onderzocht.

8.5 ONDERZOEKSTHEMA'S VOOR CULEMBORG

Een groot deel van bovengenoemde thema's blijkt door de tijd heen te volgen te zijn. Ze zijn daarmee periode-overstijgend van belang. Samengevat:

- relatie mens – milieu/omgeving/landschap; locatiekeuze en inrichting
- voedsleconomie
- rituele deposities / grafritueel
- materiele cultuur & identiteit
- productie, distributie, handel & uitwisseling

Tijdens de bijeenkomsten met de klankbordgroep zijn uit deze variatie aan thema's twee overkoepelende hoofdthema's onderscheiden. Dat zijn:

Markant landschap en het gebruik/de inrichting daarvan

De landschappelijke geschiedenis met winst en verlies van cultuurland. Hoe is de gemeente zoals we die nu kennen landschappelijk tot stand gekomen? Vooral vanaf de Middeleeuwen was de mens in staat het landschap naar zijn eigen behoefte in te richten. Ontginningen en bedijkingen vormen daar een zichtbare herinnering aan. Ook de keuze voor een bepaalde woonlocatie was vaak landschappelijk ingegeven. Hoe was bijvoorbeeld de loop van De Meer? Wat kunnen we te weten komen over de stadstuinen binnen de muren?

Maar ook in een verder verleden heeft de mens het landschap gebruikt. Wat is er terug te vinden van het gebruik van geulen en vochtige gebieden? Werden die in de prehistorie, zoals elders in het land, bijvoorbeeld gebruikt om rituele deposities in te doen?

Centrale plaatsen

De relatie tussen een centrale plaats en het omliggende land. Natuurlijk springt daarbij de stad Culemborg direct in het oog. Waar lagen de stadsmuren, torens en poorten? Welke rol speelde de stad als markt- en handelsplaats voor het omliggende land? Welke productieprocessen speelden er, zoals bijvoorbeeld de baksteenproductie? Binnen de gemeente Culemborg zijn echter meer van dergelijke relaties te onderzoeken. Wat weten we bijvoorbeeld van buitenplaatsen, domeinen en pre-stedelijke kernen? En nog verder terug in de geschiedenis vormen grafvelden centrale plaatsen: in de prehistorie dienden deze als 'landmark', waarmee een claim op het omliggende landschap werd gelegd. Hoe kwamen deze

oude bewoners tot een locatiekeuze voor hun grafvelden? Op een groter schaalniveau is de relatie van Culemborg tot de verderop gelegen Limes-zone in de Romeinse Tijd een interessant onderzoeksgegeven. Hoe verhield zich een dergelijke grootscheepse militair ingerichte zone tot het achterliggende gebied, waar ook Culemborg in ligt?

In de onderzoeksvragen met betrekking tot Culemborg zijn zoveel mogelijk vragen verwerkt die betrekking hebben op deze en andere kennisthema's.

8.6 NORMSTELLING EN OPERATIONALISERING: BESLISDIAGRAM

Voor de drie aspecten belevingswaarde, fysieke kwaliteit en inhoudelijke kwaliteit zijn sleutelvragen opgesteld. Zoals reeds aangekondigd stelt de gemeente Culemborg voor, een eenvoudige, kwalitatieve toets te gebruiken ter bepaling van de fysieke kwaliteit: indien vragen uit de selectieagenda kunnen worden beantwoord met de vindplaats die op dat moment aan de orde is (en gewaardeerd is), dan is er in het onderhavige voorstel voor selectiebeleid sprake van fysieke kwaliteit. Er wordt dus in deze opzet geen kwantitatieve normering toegepast. Echter, dit laat onverlet dat in het veld door de archeologisch uitvoerder de fysieke kwaliteitsscores gaafheid en conservering wel degelijk worden vastgelegd. De antwoorden op de sleutelvragen leiden tot maximale scores per onderdeel. Een vindplaats moet een vastgestelde minimale score halen, om in aanmerking te komen voor gemeentelijke selectie.

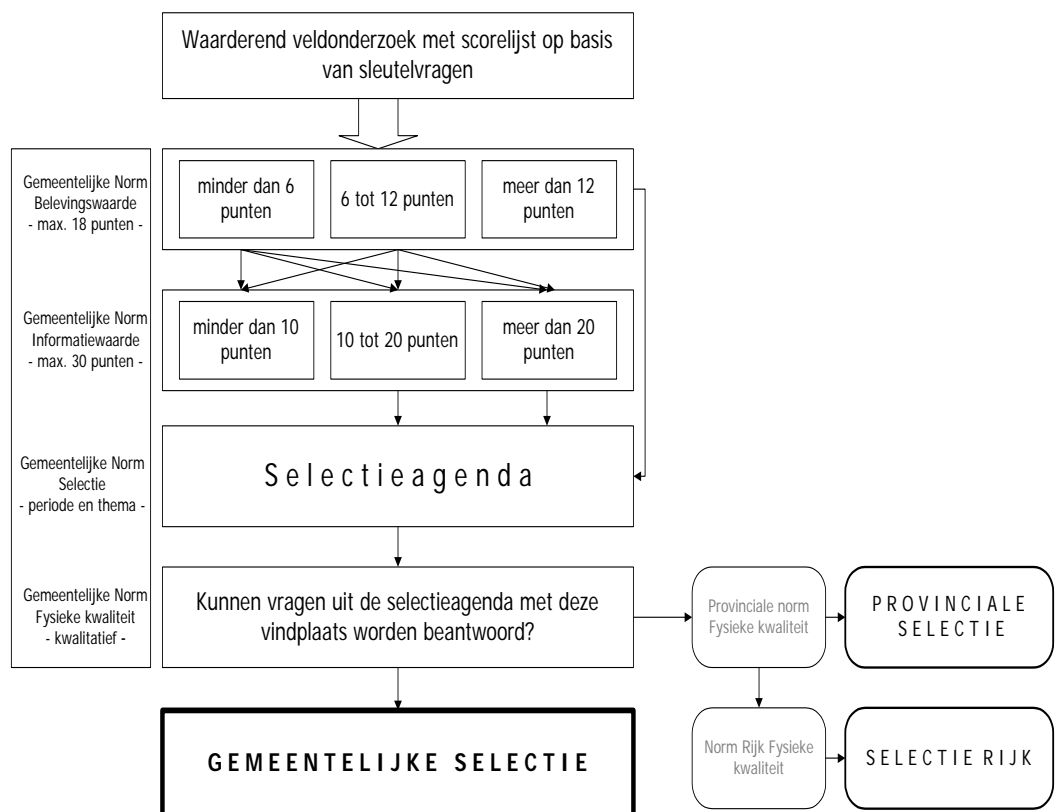
Figuur 16 is een beslisdigram dat beschrijft hoe een nieuw aangetroffen vindplaats na afronding van het waarderend onderzoek behandeld wordt. De ondergrenzen of klassen zijn eventueel onderwerp voor discussie en verandering in de toekomst.

In dit voorstel gaan we uit van een evenwichtige indeling van de klassen, door eenvoudigweg het aantal te behalen punten per norm door 3 te delen. Voor belevingswaarde betekent dit dus de klassen 'minder dan 5 punten', '5 tot en met 11 punten' en 'meer dan 11 punten.'

Een vindplaats wordt allereerst langs de norm belevingswaarde gevoerd. Bij een score van meer dan 11 punten vindt direct preselectie plaats en wordt de vindplaats naast de selectieagenda gehouden ter bepaling van de uiteindelijke selectie. Bij een lagere score wordt de vindplaats getoetst aan de tweede norm, de inhoudelijke kwaliteit. Bij een score van 10 of meer punten op inhoudelijke kwaliteit gaat de vindplaats door naar de agenda voor toetsing aan uiteindelijke selectie. Bij een score lager dan 10 punten vindt geen preselectie plaats. Vervolgens wordt de vindplaats naast de agenda gehouden met daarin de vooraf geselecteerde thema's en perioden. Als laatste toets voor uiteindelijke gemeentelijke selectie wordt bepaald of de vindplaats qua gaafheid en conservering (fysieke kwaliteit) in potentie de mogelijkheid biedt om de in de selectieagenda opgenomen onderzoeksvragen te beantwoorden. Is dat het geval, dan vindt selectie plaats door de gemeente en komt de vindplaats in aanmerking voor één van de drie beheersmaatregelen. Is dat niet het geval dan zal de

gemeente de vindplaats gekend verloren laten gaan, tenzij een andere overheid zich 'ontfermt' over de vindplaats op basis van een ander transparant selectiemechanisme.

Datgene wat in de loop van de tijd wel door het beslidsdiagram gaat maar niet door het laatste filter van de selectieagenda komt, is blijkbaar archeologisch de moeite waard. Vanwege de opgestelde selectieagenda worden deze vindplaatsen uiteindelijk echter niet geselecteerd. Mocht door regelmatige evaluatie blijken dat dit terugkerend specifieke perioden en thema's betreft, dan geeft dat aanleiding om de selectieagenda te herzien. Immers, de selectieagenda is een momentopname die beïnvloedbaar moet zijn voor voortschrijdend inzicht. Het is denkbaar dat door de ruimtelijke ontwikkeling in een bepaald deel van de gemeente juist een specifieke archeologische periode of bepaald thema wordt aangetroffen die voorheen niet aanwezig was of niet verwacht. Herziening van de agenda zorgt er dan voor dat deze nieuwe informatie behouden kan worden, en een uitbreiding kan betekenen voor de kennis omtrent periode en thema.

Figuur 16 Beslidsdiagram vindplaatsen

Deel 3 Instrumenten

9 Selectieprocedure

In het schema op de volgende pagina zijn de verschillende stappen van het selectieproces weergegeven.

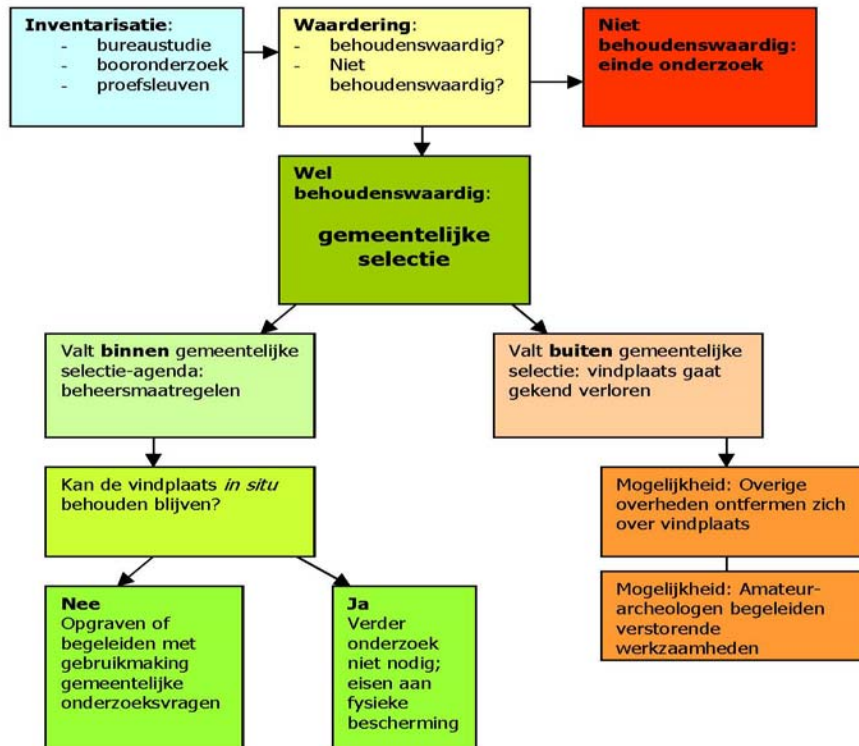
Allereerst dient een **inventariserend onderzoek** te zijn uitgevoerd.

Vervolgens wordt de vindplaats gewaardeerd: is het een behoudenswaardige vindplaats, of niet?

De normen waaraan een onderzoeksgebied moet voldoen om voor inventariserend onderzoek in aanmerking te komen, zoals een minimale oppervlakte of diepte van de verstoring, zijn verwoord in het archeologiebeleid en vallen buiten dit inhoudelijk selectiebeleid.

Als de vindplaats als behoudenswaardig wordt aangemerkt, wordt deze vervolgens aan de **gemeentelijke eisen getoetst**. Dit gebeurt door het scoreformulier in hoofdstuk 10 in te vullen en de resultaten van de scores bij elkaar op te tellen. De uiteindelijke puntentelling vergelijkt u met Figuur 16, waaruit zal blijken of de vindplaats voor gemeentelijke selectie in aanmerking komt of niet. Hierbij wordt ook bekeken of de vindplaats valt in een door de gemeente geselecteerde periode of thema.

Als de gemeente besluit dat de vindplaats voldoet aan de gemeentelijke eisen en verder onderzocht moet worden, gebruikt u de onderzoeksvragen uit hoofdstuk 11 in het op te stellen Programma van Eisen.

10

Scoreformulier

Vragen	Ja (2)	Nee (0)	Onbekend (1)	Opmerkingen/onderbouwing
Belevingswaarde: schoonheid				
Is de vindplaats zichtbaar vanaf het maaiveld?				
Zijn er mogelijkheden de zichtbaarheid te vergroten?				
Is er een zichtbare relatie met de omgeving?				
Zijn de vorm en structuur van de vindplaats goed herkenbaar?				
Totaal:				
Belevingswaarde: herinneringswaarde				
Is er een aantoonbare verbondenheid met historische gebeurtenissen in de gemeente zoals opgenomen in het Erfgoedplan?				
Is er een aantoonbare verbondenheid met feitelijke historische gebeurtenissen in de regio/provincie?				
Is er een aantoonbare verbondenheid met feitelijke historische gebeurtenissen in Nederland?				
Is er een associatie met toegeschreven (dus niet persé feitelijke) kwaliteit of betekenis?				
Totaal:				
Inhoudelijke kwaliteit: zeldzaamheid				
Is de site bijzonder in vergelijking tot het aantal vergelijkbare vindplaatsen (complextypen) van goede fysieke kwaliteit uit dezelfde periode binnen de gemeente?				
Idem, op basis van een recente en specifieke waarden- en verwachtingenkaart?				
Is de site bijzonder in vergelijking tot het aantal vergelijkbare vindplaatsen (complextypen) van goede fysieke kwaliteit uit dezelfde periode binnen de archeoregio?				

Is dit site type uit deze periode binnen de archeoregio slechts beperkt onderzocht?				
Is dit site type uit deze periode binnen Nederland slechts beperkt onderzocht?				
Draagt de informatie uit deze site (in potentie) bij aan opvulling van een kennislacune: <ul style="list-style-type: none"> ▪ Op gemeentelijk niveau ▪ Op archeoregionaal niveau ▪ Op nationaal niveau 				
Totaal:				
<i>Inhoudelijke kwaliteit: informatiewaarde</i>				
Is de site bijzonder vergeleken met (onderzoek van) vergelijkbare vindplaatsen binnen de gemeente?				
Is de site bijzonder vergeleken met (onderzoek van) vergelijkbare vindplaatsen binnen dezelfde archeoregio?				
Is de site bijzonder vergeleken met (onderzoek van) vergelijkbare vindplaatsen in Nederland?				
Levert de site een bijdrage aan recent en systematisch onderzoek in dezelfde archeoregio?				
Levert de site een bijdrage aan recent en systematisch onderzoek in Nederland?				
Levert de site een bijdrage aan recent en systematisch onderzoek van dezelfde periode?				
Past de site binnen een vastgesteld (nationaal) onderzoeksprogramma?				
Totaal				
<i>Inhoudelijke kwaliteit: ensemblewaarde</i>				
Komen vindplaatsen uit dezelfde periode voor binnen de gemeente (micro-regio) (synchrone context)?				
Komen vindplaatsen van opeenvolgende perioden voor binnen de gemeente (diachrone context)?				
Is het contemporaine fysische landschap (landschappelijke context) intact?				
Is het contemporaine historisch-geografische landschap (landschappelijke context) intact?				
Is in of nabij de site dateerbaar paleo-ecologische informatie beschikbaar? (ecologische context)?				
Totaal:				
<i>Fysieke kwaliteit:</i>				

gaafheid				
Heeft in de eventuele bedekkende laag agrarische bewerking plaatsgevonden tot in het niveau van de vondsten en sporen?				
Zijn de bewoning of gebruikperioden stratigrafisch gescheiden?				
Is studie van aanwezige bewoning of gebruikperioden mogelijk?				
Is vondstmateriaal stratigrafisch gescheiden?				
Is er sprake van bioturbatie tot op het niveau van sporen en vondsten?				
Is de laagopvolging vrij van stratigrafische hiaten?				
Is de archeologische laag gevrijwaard van ingrijpende verstoringen?				
Zijn sporen aanwezig?				
Zijn de sporen gaaf?				
Zijn de door de sporen gevormde structuren gaaf?				
Bevinden mobilia zich in situ?				
Is er een evidente ruimtelijke relatie van de mobilia onderling?				
Is er een evidente ruimtelijke relatie van mobilia en sporen?				
Is antropogeen biochemisch residu aanwezig?				
Is de natuurlijke omgeving stabiel?				
Totaal:				
Fysieke kwaliteit: conservering				
Ligt de vondst- en sporenlaag onder een esdek of vergelijkbare laag opgebrachte grond?				
Ligt de archeologische laag/sporen in de permanent gereduceerde zone?				
Ligt de vondst- en sporenlaag onder het diepste niveau van huidige agrarische bewerking?				
Ligt de archeologische laag/sporen in de oxidatie/reductie zone?				
Is de vondst- en sporenlaag gelegen in een intact bodemprofiel?				
Is de vondst- en sporenlaag kalkhoudend of afgedekt met een kalkhoudende laag?				
Zijn bodemchemische resten in/onder de vondst- en sporenlaag aanwezig?				
Zijn in de archeologische laag/sporen verkoolde zaden aanwezig?				
Zijn in de archeologische laag/sporen onverkoolde zaden aanwezig?				
Is in de archeologische laag/sporen onverkoold hout aanwezig?				
Is het botanisch materiaal determineerbaar?				
Is in de archeologische laag/sporen				

onverbrand bot aangetroffen?				
Zo ja, is dit determineerbaar?				
Is in de archeologische laag/sporen verbrand bot aangetroffen?				
Zo ja, is dit determineerbaar?				
Zijn de gebitselementen gaaf, d.w.z. niet in lamellen uiteengevallen?				
Is het aardewerk grotendeels ongesleten/verweerd doch determineerbaar?				
Zijn de natuurstenen artefacten onverweerd en determineerbaar?				
Is de kleine vuursteenfractie (<4mm) aanwezig?				
Zijn de werkkanten van vuurstenen artefacten vrij van natuurlijke patina?				
Zijn metalen artefacten aangetroffen?				
Zo ja, zijn deze determineerbaar?				

11

Onderzoeksvragen

Deze onderzoeksvragen zijn bedoeld om opgenomen te worden in Programma's van Eisen voor archeologisch onderzoek.

(Cultuur)Landschap

- Welke invloed had de mens op de landschapsontwikkeling?
- Zijn er verschillen in invloed in de verschillende landschapstypen van Culemborg, zoals de stroomruggen, de komgronden, de uiterwaarden, de polders etc?
- Welke invloeden had het landschap op de levenswijze van de mens? Had het invloed op de territoriale organisatie, zo ja, hoe dan?
- Welke invloeden hadden de rivieren en geulen op het gebruik van het landschap door de mens?
- Wanneer en hoe worden lage en vochtige terrein elementen in gebruik genomen? Zijn hier verschillen in binnen de regio?
- Welke soort van agrarische landinrichting komt voor, in welke mate en door welke factoren beïnvloed?
- In welke mate was het landschap bebost in de afzonderlijke periodes? Hoe en in welke mate werd dit bos gebruikt?
- Hoe zag het wegenpatroon er uit? Hoe oud is dit, en hoe heeft dit de inrichting van het landschap beïnvloed?
- Zijn er waterstaatkundige aanpassingen of bouwwerken, zo ja wat en waarom daar?
- In welke mate leveren die waterstaatkundige aanpassingen, bijvoorbeeld dijken en dammen, een bijdrage aan de poldergeschiedenis?
- Levert de aanwezigheid van wielen een bijdrage aan de poldergeschiedenis? Zo ja, hoe?
- Levert de toponymie van veldnamen een bijdrage aan het beeld van locatiekeuze op of nabij kreekruigen en (afgedamde) beddingen?
- Zijn er tendensen in locatiekeuze van nederzettingen en grafvelden? Welke vestigingsfactoren spelen een rol? Welke factoren liggen ten grondslag aan het verlaten van terreinen?

Economie

- Wat is de typologie en vormontwikkeling van het aardewerk? Zijn er 'gidsfossielen'? Is de ontwikkeling gelijkelijk verdeeld in de regio? In welke mate

komen welke importen voor? Wat is hieruit af te leiden wat betreft sociaal-economische verhoudingen?

- In welke mate en hoe is de import beïnvloed door een elite?
- Zijn er aanwijzingen voor specifieke ambachten? Welke grondstoffen zijn verwerkt en waar kwamen deze vandaan? Welke producten en voor wie/welke markt zijn die producten gemaakt?
- Wat is de technologische ontwikkeling?
- Hoe ontwikkelt de landbouw zich, met welke producten? Hoe is de landbouw georganiseerd? Hoe is dit van invloed op de inrichting van nederzettingen?
- Wat is de functie en datering van de haven van Culemborg?
- Welke aanwijzingen zijn er voor de aanwezigheid van specifieke activiteiten, zoals visserij en handel in vis in bepaalde perioden in bepaalde plaatsen?
- Zijn er aanwijzingen voor continuïteit, discontinuïteit, dan wel verplaatsing van die activiteiten?
- Wat zijn de aanwijzingen voor handelsstromen?

Nederzettingen

- Is er sprake van bewoningscontinuïteit? Hoe ontwikkelen nederzettingen en de inrichting van het landschap zich?
- Is er sprake van beïnvloeding door de Romeinen, zo ja hoe? Is die beïnvloeding gebonden aan bepaalde periodes, en waarom?
- Is er sprake van specialisatie en differentiatie? Uit dit zich in de nederzettingsstructuur of in de structuur van individuele onderkomens of bijgebouwen?
- Wat is de oorsprong en ontwikkeling van de Middeleeuwse kern(en)? Wat is de relatie tussen de kern en het ommeland?
- Is er een marktlocatie?
- Zijn er aanwijzingen voor militaire structuren, hoe zien die er uit, wat was hun gebruik, hoe oud zijn ze en hoe ontwikkelen ze zich?

Graven

- Hoe en onder invloed waarvan ontwikkelt zich de grafcultuur? Zijn graven of grafvelden gelijkelijk verdeeld?
- Is er potentie, en zo ja welke, voor fysisch-antropologisch en genetisch onderzoek?

Deposities

- Welke soorten deposities zijn er? Hoe lang gaat men met welke vormen van offeren door?
- Zijn er verschillen of zwaartepunten in datering, aard, context en landschappelijke situering binnen de regio?
- Wat was de perceptie van de offerende samenleving ten aanzien van het geofferde object, mens of dier?
- Zijn er aanwijzingen voor initiatie of verlatingsrituelen?
- Zijn er specifieke cultusplaatsen, wanneer, hoe en hoe lang worden deze gebruikt? Hoe liggen deze in het landschap?

- Wat is de invloed van bekende cultusplaatsen op de omgeving?
- Hoe is de invloed van de kerstening op rituelen? Waar liggen de vroegste kerken en hoe zien ze er uit en ontwikkelen ze zich?

Binnen de overkoepelende thema's van Landschap en Centrale Plaatsen is er een voorstel gedaan op basis van historische en archeologische bronnen aandacht te besteden aan de onderstaande specifieke archeologische onderwerpen:

Landschap

De Meer

- Wat is de aard van de hier gelegen stroom? Is het een in de Lek stromende geul of was het een overloopgeul?
- Wat is de relatie van deze stroom en het ontstaan van Culemborg?

Centrale Plaatsen

Redichem als kerngebied van de Beusichems

- Wat is de exacte locatie van de mogelijk al uit de 9^e of 10^e eeuw daterende nederzetting, nabij de Bol en het Rondeel?
- Is er een relatie met de Bol als oudste kasteelplaats? Zo ja, is deze archeologisch aantoonbaar?
- Is er een relatie met het in de 17^e eeuw aangelegde Rondeel? Zo ja, is deze archeologisch aantoonbaar?
- Wat is de relatie tussen de vroeg middeleeuwse nederzetting en de Heren van Culemborg? En met het Utrechts Domkapittel?

Het oudste domein van de Heren van Kaets

- Wat vertellen de archeologische waarden bekend van Kaetshage over de relatie van deze locatie met die van het Zand en de Naeld?
- Hoe oud zijn de archeologische resten op deze locaties?
- Wat is de context van de (nog onbekende) archeologische resten van Luchtendans, ten noorden van Kaetshage, met de laatste genoemde locatie?

Paveien

- Wat is de relatie van de 12^e eeuwse kerspelkerk met de directe omgeving, de Culemborgse Broek?
- Wat is de relatie met met de opvolger in Lanxmeer en de daargelegen nederzetting?

Parijs of Prijs

- Lag hier een oud domein of hofcomplex?
- Waar lagen de oudste hofsteden?
- Waar lag het weide- en bouwland behorende bij deze nederzetting?
- Wat is de relatie met de Schoonewoerdse stroomrug?

Culemborg: Binnenstad, Nieuwstad en Havendijk

- Wat is de exacte locatie van de stadsmuur?
- Is er een fasering in de bouw van de stadsmuur archeologisch te achterhalen?
- Wat is de locatie van de torens?
- Wat is de locaties van de poorten?
- Wat is het gebruik van de onbebouwde grond binnen de stadsmuren, de zogenaamde stadstuinen?

Steenovens, zoals bij de zogenaamde Ronde Haven

- Waar liggen de steenovens?
- Voor welke specifieke bouwwerken zijn de steenovens aangelegd en hebben ze geproduceerd?
- Is er sprake van verschillende formaten van geproduceerde stenen?
- Is er een datering af te leiden uit productieplaats en/of uit de afmetingen van de stenen?

12 Literatuur

Berendsen en Stouthamer, 2001

Bloemers, J.H.F., L.P. Louwe Kooijmans & H. Sarfatij, 1981, *Verleden Land, Archeologische opgravingen in Nederland*, Amsterdam.

Deeben, J. E. Drenth, M.-F. van Oorsouw & L. Verhart, 2005, *De Steentijd van Nederland*, Archeologie 11/12.

Es, W.A. van, H. Sarfatij & P.J. Woltering (red.), 1988, *Archeologie in Nederland, De rijkdom van het bodemarchief*, Amersfoort.

Heunks, E., 2006, Gemeente Culemborg, Toelichting op de archeologische verwachtingskaart, *RAAP-Rapport 1438*, Amsterdam. (met uitgebreide literatuurlijst)

Isarin, R., A.V.A.J. Bosman, B. Goudswaard & H. van der Beek, 2005, Kiespijn: het gebruik van selectieagenda's in de Nederlandse archeologie, *Archeobrief 3*, 14-16.

Lauwerier, R.C.G.M. & R.M. Lotte, 2002, *Archeologiebalans 2002*, Amersfoort.

Louwe Kooijmans, P.W. van der Broeke, H. Fokkens & A. van Gijn (red.), 2005, *Nederland in de Prehistorie*, Amsterdam.

Bijlage 1 Scoretabellen

	Paleogeografie	Nederzettingen	Grafvelden	Economie & landgebruik	Locatiekeuze	Sociaal politieke org.	Religie & cultus	Processen
11	2	2	2	2	2	2	2	2
10	2	2	2	2	2	2	2	2
9	3	3	3	3	3	3	3	3
8	3	3	3	3	3	3	3	3
7	3	3	3	3	3	3	3	3
6	2	2	2	2	2	2	2	2
5	2	2	2	2	2	2	2	2
4	3	3	3	3	3	3	3	3
3	3	3	3	3	3	3	3	3
2	2	2	2	2	2	2	2	2
1	1	1	1	1	1	1	1	1

score:

- 1... laag
- 2... middelmatig
- 3... hoog

Tabel 1. Fysieke kwaliteit: Gaafheid (waargenomen en verwacht)

	Paleogeografie	Nederzettingen	Grafvelden	Economie & landgebruik	Locatiekeuze	Sociaal politieke org.	Religie & cultus	Processen
11	3	3	3	3	3	3	3	3
10	3	3	3	3	3	3	3	3
9	3	3	3	3	3	3	3	3
8	3	3	3	3	3	3	3	3
7	3	3	3	3	3	3	3	3
6	3	3	3	3	3	3	3	3
5	3	3	3	3	3	3	3	3
4	3	3	3	3	3	3	3	3
3	2	2	2	2	2	2	2	2
2	1	1	1	1	1	1	1	1
1	1	1	1	1	1	1	1	1

score:

- 1... laag
- 2... middelmatig
- 3... hoog

Tabel 2. Fysieke kwaliteit: Conservering (waargenomen en verwacht)

	Paleogeografie	Nederzettingen	Grafvelden	Economie & landgebruik	Locatiekeuze	Sociaal politieke org.	Religie & cultus	Processen
11	3	3	3	2	1	3	3	1
10	3	3	3	2	1	3	3	1
9	2	3	3	2	2	2	3	1
8	2	2	3	2	2	3	3	1
7	2	3	3	2	3	3	3	1
6	2	2	3	2	3	2	3	1
5	2	3	3	2	3	2	3	1
4	2	2	3	2	2	2	3	1
3	2	2	3	2	2	2	3	1
2	1	1	1	2	2	1	1	1
1	1	1	1	2	2	1	1	1

score:

1... laag
2... middelmatig
3... hoog

Tabel 3. Belevingswaarde: Schoonheid

	Paleogeografie	Nederzettingen	Grafvelden	Economie & landgebruik	Locatiekeuze	Sociaal politieke org.	Religie & cultus	Processen
11	2	3	3	3	3	3	3	3
10	2	3	3	3	2	3	3	3
9	2	2	3	3	2	3	3	2
8	2	2	3	3	2	3	3	2
7	2	3	3	3	2	3	3	3
6	2	3	3	3	2	3	3	3
5	2	2	3	2	2	3	3	2
4	2	2	3	2	2	2	3	2
3	2	2	3	2	2	2	3	2
2	2	2	3	2	1	1	3	1
1	2	2	3	3	1	1	3	1

score:

1... laag
2... middelmatig
3... hoog

Tabel 4. Belevingswaarde: Herinneringswaarde

	Paleogeografie	Nederzettingen	Grafvelden	Economie & landgebruik	Locatiekeuze	Sociaal politieke org.	Religie & cultus	Processen
11	1	1	1	1	1	1	1	2
10	1	2	1	1	1	1	1	2
9	1	3	3	2	2	2	2	1
8	1	3	3	2	2	3	3	1
7	1	2	3	2	2	2	2	2
6	1	3	3	2	2	3	2	1
5	1	3	3	3	2	3	2	1
4	1	3	3	3	2	3	2	1
3	1	3	3	3	3	2	2	1
2	1	3	3	3	3	2	2	1
1	1	3	3	3	3	3	3	1

score:

- 1... laag
- 2... middelmatig
- 3... hoog

Tabel 5. Inhoudelijke kwaliteit: Zeldzaamheid (gemeentelijk niveau Culemborg)

	Paleogeografie	Nederzettingen	Grafvelden	Economie & landgebruik	Locatiekeuze	Sociaal politieke org.	Religie & cultus	Processen
11	LSD	LSD	LSD	LSD	LSD	DS	LSD	DS
10	LSD	LSD	LSD	LSD	LSD	DS	LSD	DS
9	LS	S	LSD	LS	LS	LS		S
8		LS	LSD	LS		LS	LS	
7			LSD	LSD	LSD	LSD	LSD	
6	LD		LSD	LSD	LSD	LSD	LSD	
5	LSD	LS	LS	LS	LSD	S	LS	S
4	LD		LS		LD			
3	LD		LS		LD			
2	LSD							
1	LSD							

score:

- 1... laag
- 2... middelmatig
- 3... hoog

L = Landschappelijke context

D = Diachrone context

S = Synchrone context

Tabel 6. Inhoudelijke kwaliteit: Ensemblewaarde

	Paleogeografie	Nederzettingen	Grafvelden	Economie & landgebruik	Locatiekeuze	Sociaal politieke org.	Religie & cultus	Processen
11	1	1	1	1	1	1	1	1
10	2	2	2	2	2	2	2	2
9	2	2	2	2	2	2	2	2
8	2	3	3	3	3	2	3	2
7	2	2	2	2	2	2	2	2
6	3	2	3	3	3	3	3	2
5	3	2	3	3	3	3	3	2
4	3	3	3	3	3	3	3	2
3	3	3	3	3	3	3	3	3
2	2	2	2	2	2	2	2	2
1	2	2	2	2	2	2	2	2

score:

- 1... laag
- 2... middelmatig
- 3... hoog

Tabel 7. Inhoudelijke kwaliteit: informatie waarde

Bijlage 2: Tabellen archeologische perioden

Archeologische tijdvakken conform Archis

1	Paleolithicum (Oude Steentijd)	300.000 - 8800 v.Chr.
2	Mesolithicum (Midden Steentijd)	8800 - 5300 v.Chr.
3	Neolithicum (Jonge Steentijd)	5300 - 2000 v.Chr.
4	Vroege Bronstijd	2000 - 1800 v.Chr.
5	Midden Bronstijd	1800 - 1100 v.Chr.
6	Late Bronstijd	1100 - 800 v.Chr.
7	Vroege IJzertijd	800 - 500 v.Chr.
8	Midden IJzertijd	500 - 250 v.Chr.
9	Late IJzertijd	250 - 19 v.Chr. (*)
6	Vroeg Romeinse tijd	19 v.Chr. - 70 n.Chr.
7	Midden Romeinse tijd	70 - 270 n.Chr.
8	Laat Romeinse tijd	270 - 450 n.Chr.
7	Vroege Middeleeuwen	450 - 1050 n.Chr.
8	Late Middeleeuwen	1050 - 1500 n.Chr.
9	Nieuwe tijd	1500 - 1800 n.Chr.
10	Nieuwste tijd	1800 - heden

(* = aangepast op basis van voortschrijdend inzicht)

Perioden in Archeologiebalans 2002

1	Vroeg en Midden Paleolithicum	300.000 – 35.000 v.Chr.
2	Laat Paleolithicum - Mesolithicum	35.000 – 6450 v.Chr.
3	Laat Mesolithicum - Neolithicum	6450 – 2850 v.Chr.
4	Laat Neolithicum - Bronstijd	2850 – 1100 v.Chr.
5	Late Bronstijd - IJzertijd	1100 – 250 v.Chr.
6	Late IJzertijd – Vroeg Romeinse tijd	250 v.Chr. – 70 n.Chr.
7	Midden Romeinse tijd	70 – 270 n.Chr.
8	Laat Romeinse tijd – Vroege Middeleeuwen	270 – 525 n.Chr.
9	Vroege Middeleeuwen	525 – 900 n.Chr.
10	Late Middeleeuwen	900 – 1500 n.Chr.
11	Nieuwe Tijd	1500 – heden

Bijlage 3 Waarderingscriteria en parameters

Hier is gebruik gemaakt van de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA) versie 3.1. Meer specifiek het protocol Inventariserend Veldonderzoek (IVO), tabel 4 Waarderingscriteria en parameters. Aangezien er binnen de gemeente Culemborg ook een belangrijke onderwater component is, dient hier ook de KNA-Maritiem versie 2.0, tabel 13 Waarderingscriteria en parameters Maritieme archeologie opgevoerd worden. Deze extra criteria zijn hieronder opgenomen met toevoeging van (M).

criterium Beleving

Schoonheid

- Zichtbaarheid (al dan niet achteraf te 'benadrukken' (M)) vanaf het maaiveld als landschapselement;
- Vorm en structuur;
- Potentie van scheepswrakken *na* conservering t.b.v. tentoonstelling (M);
- Relatie met omgeving.

Herinneringswaarde

- Verbondenheid met feitelijke historische gebeurtenis;
- Associatie met toegeschreven kwaliteit of betekenis.

criterium Fysieke kwaliteit

Gaafheid

- Aanwezigheid sporen;
- Aanwezigheid constructiedetails (M);
- Gaafheid sporen;
- Compleetheid (M);
- Ruimtelijke gaafheid;
- Stratigrafie intact;
- Mobilia *in situ*;
- Inventaris *in situ* (M);
- Ruimtelijke relatie tussen mobilia onderling;
- Ruimtelijke relatie tussen onderdelen inventaris onderling (M);
- Ruimtelijke relatie tussen mobilia en sporen;
- Ruimtelijke relatie tussen inventaris en scheepsdelen (M);
- Aanwezigheid antropogeen biochemisch residu;

- Stabiliteit van de natuurlijke omgeving.

Conservering

- Conservering artefacten (metaal/overig);
- Conservering organisch materiaal;
- Conservering organisch materiaal inventaris (M);
- Conservering scheepsresten (M).

Criterium Inhoudelijke kwaliteit

Zeldzaamheid

- Het aantal vergelijkbare monumenten (complextypen; of sloopstypen (M)) van goede fysieke kwaliteit uit dezelfde periode, binnen dezelfde archeoregio (kan m.b.t. sloopstypen landsgrensoverschrijdend zijn (M)), waarvan de aanwezigheid is vastgesteld;
- Idem, op basis van een recente en specifieke verwachtingskaart.

Informatiewaarde

- Opgraving/onderzoek van vergelijkbare monumenten binnen dezelfde archeoregio (minder/meer dan 5 jaar geleden; volledig/partieel);
- Idem, maar ook daarbuiten (schepen als bij uitstek grensoverschrijdende, niet-plaatsgebonden objecten) (M);
- Recent en systematisch onderzoek in de betreffende archeoregio (en daarbuiten (M));
- Recent en systematisch onderzoek van de betreffende archeologische periode;
- Passend binnen vastgesteld onderzoeksprogramma van universitair instituut, RACM of anderen.

Ensemblewaarde

- Synchrone context (voorkomen van monumenten uit dezelfde periode binnen de microregio);
- Synchrone context (voorkomen van maritiem-archeologische monumenten van vergelijkbaar type en/of functie) (M);
- Diachrone context (voorkomen van monumenten uit opeenvolgende perioden binnen de microregio);
- Diachrone context (voorkomen van maritiem-archeologische monumenten van vergelijkbaar type en/of functie uit uiteenlopende perioden) (M);
- Landschappelijke context (fysisch- en historisch geografische gaafheid van het contemporaine landschap);
- Aanwezigheid van contemporaine organische sedimenten in de directe omgeving.

Representativiteit

- Kenmerkendheid voor een bepaald gebied en/of periode;

- Kenmerkendheid voor een bepaald scheepstype, gebied en/of periode (M);
- Het aantal vergelijkbare monumenten van goede fysieke kwaliteit uit dezelfde periode binnen dezelfde archeoregio waarvan de aanwezigheid is vastgesteld en waarvan behoud is gegarandeerd;
- Idem, op basis van een recente en specifieke verwachtingskaart;
- Het aantal vergelijkbare maritiem-archeologische monumenten van goede fysieke kwaliteit uit dezelfde periode (al dan niet) binnen dezelfde archeoregio, waarvan de aanwezigheid is vastgesteld en waarvan behoud is gegarandeerd (M).